

Наше Слowo

PIK LXVI № 48 (3355) WARSZAWA, 28 LISTOPADA 2021 ROKU
ЦІНА – зл. 5 zł (VAT = 8%) – CENA NUMER INDEKSU 366609

УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖНЕВИК TYGODNIK UKRAINSKI UKRAINIAN WEEKLY
Інтернет-версія газети www.nasze-slowo.pl ISSN 0027-8254

Це вже не гурт, це інституція!

Концерт до 10-ліття існування
ансамблю «Крайка» в Перемишлі

У автентичному народному стилі виросло вже не одне покоління «крайчан». І хоч ще недавно, після запису останнього диску «Бувайте здорові», тихо говорилося, що гурт в якійсь мірі з нами прощається, дійсність ще раз довела, що справжнє добро не так легко відпустити. Висока якість і щира енергетика не дають про себе забути. А так і є з перемиською «Крайкою», яка після певних змін дещо оновила свій склад і продовжує свою музичну пригоду. Усе це – незмінно у будинку теж виняткового українського Народного дому у Перемишлі.

Гурт на початку діяльності ви-
ростав зі шкільного ансамблю.
Учениці та учні «шашкевичів-
ки» об'єдналися, щоб поспівати. Їхнім
першим керівником був Ярослав Вуй-
цик, утім дуже скоро за справу взялася
Таня Чорна-Наконечна, і так йде вона
з «Крайкою» до сьогодні. Це вона вве-
ла до репертуару гурту твори з автен-
тичним народним співом, у тому числі
білим співом, але перш за все почала
відтворювати забуті пісні з території
Закерзоння. Це тепер – «козир», на
якому базується феномен перемиської
«Крайки». Варто згадати, що члени та
членкині гурту протягом усіх цих років
відносно часто мінялися, хоч стержень
залишався той самий. Марина, Дарія,
Петро, Ярема, Таня, Оля і Ярکو були з
«Крайкою» найдовше. Зараз, коли ста-
ли студентами або вже навіть закінчили
навчання і виїхали (надіємось, лише на
деякий час) з Перемишля, участь в ви-
ступах і репетиціях гурту беруть за осо-
бливої нагоди.

Утім, на їхнє місце прийшли молод-
ші... але також старші друзі – співаки
та співачки. Це люди, які для свого сі-
мейного життя вибрали Перемишль,
народна музика «грає» в їхній душі і є
в них бажання цим обмінюватися, ді-
литися.

В результаті тих всіх процесів сьо-
годні «Крайка» – це не лише один
гурт, але своєрідний колектив гуртів.
До його складу входить (і це справжня

новинка!) «Капела народної музики»,
яка створилася під час майстер-класів
народних інструментів у Народ-
ному домі, а також учасники відкри-
тих майстер-класів народного співу.
В цих майстер-класах беруть участь не
лише місцеві українці, це заняття – як
сама назва вказує – відкриті для усіх,
тому теж співають у ньому і поляки,
люди різного віку і професій. Один з
учасників тих майстер-класів – Ян,
якому понад 70 років, він уродженець
Перемишля. Ян дякував «Крайці», що
вчить нас всіх призабутих пісень цієї
землі. Пісень, яких з різних причин не
знаємо.

Цього разу під час ювілейного кон-
церту, який відбувся у Народному домі
13 листопада, виступили практично всі
колишні члени і членкині гурту «Край-
ка». Пісні супроводжувала винятко-
ва капела Сергія Охрімчука з Києва.
З нею «Крайка» співпрацює майже з са-
мого початку своєї діяльності. Під час
двогодинного концерту (зовсім не від-
чувалося, коли цей час промайнув!) по-
заду сцени глядачі могли переглянути
фотографії з подій, у яких брала участь
«Крайка».

Серед найемоційніших творів гур-
ту прозвучала також лемківська пісня
«Нес мене конику», присвячена трагіч-
но загиблій скрипальці капели Сергія
Охрімчука – Анжелі Зайцевій. Му-
зикантка відійшла у вічність пів року
тому, а за життя неодноразово концер-

тувала та записувала твори з перемись-
ким гуртом.

За свою історію «Крайка» створила
три диски та виступила на десятках,
а, може, й сотнях концертів. Однак ще
ніколи у гурті не брали участі малю-
ки. Це змінилося під час підготовки до
ювілейного концерту. На репетиціях,
в яких брали участь здебільшого нові
члени та членкині гурту, співаків і спі-
вачок часто супроводжували їхні діти.
Виявилось, що і в них є музичні здіб-

ності та бажання виступати на сцені.
Твір «Сойка» у виконанні Надії, Семе-
на, Ореста і Гриця під супровід капели
справив несамолюбне враження на пу-
бліку. Живе продовження традиції між
поколіннями надихає і є найкращим
доказом того, що гурт має ще багато
перспектив розвитку на наступні деся-
тиліття. ■

Кася КОМАР-МАЦИНСЬКА
Фото з фейсбук-сторінки Народного дому

«Завдання Польщі – на Сході»

Чим характеризувалася політика Юзефа Пілсудського щодо неросійських національностей, зокрема українців? Про це говорили польські історики Войцех Лисек, Ян Пісулінський та Аркадіуш Адамчик.

Вони взяли участь у дискусії, організованій Лабораторією ім. Річарда Пайпса при Інституті політичних досліджень Польської академії наук. Вихідним пунктом стала книжка Войцеха Лисека «Завдання Польщі – на Сході». Назва – це цитата маршалка Юзефа Пілсудського. Він уважав, що реальний потенціал країни не дозволяє впливати на порядок у Західній Європі, але у Центральній та Східній – уже так.

Войцех Лисек зауважив, що у 1926 році після перевороту і приходу до влади Юзефа Пілсудського українці мали значні очікування. Однак, замість виправлення політики, сталося протилежне: пацифікація Галичини, створення табору інтернованих у Березі-Картузкій тощо. А після смерті маршалка почали нищити православні церкви. Як відзначив Лисек, прихильники Пілсудського сприймали українців, з одного боку, як ворогів (Організація українських націоналістів), а з іншого – як союзників (середовище Симона Петлюри).

До того ж, оточення самого маршалка не було однорідним. Спочатку активними залишалися у ньому прихильники ідеї прометеїзму – визволення поневолених Радянським Союзом національностей. Але згодом їх маргіналізували, а на перший план вийшло питання безпеки держави, зокрема внутрішньої. Це означало чергові обмеження прав представників меншин. Дослідник підкреслив, що у випадку багатьох рухів чи партій об'єднують є постать сильного лідера. Коли він слабне або відходить, то його погляди – як у випадку Юзефа Пілсудського щодо інтересів на Сході – можуть перестати бути актуальними для даного середовища.

Загалом Войцех Лисек доволі критично ставиться до поведінки прибічників маршалка щодо неросійських народів як у Радянському Союзі, так і в II Речі Посполитій. Бо спочатку в цьому колі підтримували різні федеративні ідеї, але потім їх не розвивали. До того ж, сам Юзеф Пілсудський часто легко-важно ставився до політики на східно-

му напрямку і вважав, що займатися нею означає подавати західним партнерам сигнал про слабкість власної держави.

Іншого погляду притримується Аркадіуш Адамчик. На його думку, Пілсудський створив у міру цілісну концепцію. На відміну до лідера правих сил Романа Дмовського, він підтримував певні гарантії для меншин у II Речі Посполитій. Маршалок послідовно дотримувався й переконання, що найбільшу загрозу для Польщі становить Радянський Союз, і головним завданням є його послаблення. Тому і з'явилися співпраця з середовищем Симона Петлюри чи сприяння національним сепаратизмам в СРСР. Пілсудський знав, як це робити, але відкритим питанням залишалися можливості молодого польської держави. А вона відроджувалася після десятиліть небуття, мусила об'єднатися в один організм після функціонування у складі трьох імперій, справлятися з воєнним виснаженням та економічними кризами. За словами Аркадіуша Адамчика, ідея прометеїзму не прижилася у Польщі й тому, що її наслідки були не надто активними. До того ж, табір Пілсудського мусив готуватися до виборів. У зв'язку з цим треба було активізувати суспільство, зокрема молодь. А вона перебувала переважно у соціалістичних та націоналістичних рухах.

Прихильники Пілсудського, маючи на своєму сумлінні хоча би Березу-Картузку, дійшли висновку, що простіше буде загравати з націоналістами. Перед тими ключовими виборами помер сам маршалок, що означало поділ в його середовищі, перегляд цінностей та пошук нових ідей. У результаті воно наблизилося до правого політичного спектру. Прибічники Пілсудського не змінили своїх поглядів, але спробували поширити свій вплив у суспільстві, яке у ті часи сильно націоналізувалося. Проявом цього були, зокрема, що-раз частіші випадки переслідування євреїв.

Ян Пісулінський, своєю чергою, зауважив, що прометеїзм маргіналізувався тоді, коли виявилось, що шанс втілити ці ідеї – невеликий. Серед народів Радянського Союзу не вийшло ініціювати національні сепаратизми. Отже, окремі державницькі устремління не перемогли комуністичних цінностей. Згідно з Яном Пісулінським, архівні матеріали показують також слабкість «прометеївської еліти» серед народів і відсутність

можливості впливати на зміни в СРСР. Це спричинило відхід від «прометеївської ідеї» і в Польщі.

Характерним є тут 1938 рік і поява Карпатської України. Польська влада зробила все, аби її ліквідувати, оскільки побоювалася розвитку українського націоналізму. А його у тодішній Польщі вважали загрозливим для державної безпеки. Водночас зрозумілим було, що розвал Радянського Союзу і разом з тим – втілення «прометеївської політики» можуть відбутися або ні. СРСР постійно укріплювався, зокрема і шляхом терору, і проявляв стійкість до сепаратистських рухів. Ян Пісулінський зауважив, що відхід від «прометеївської політики» у певному сенсі був проявом політичного реалізму середовища Пілсудського.

Згадуючи про політику цих кіл щодо української меншини, дослідник зазначив, що варто розмежовувати питання культурно-національної та територіальної автономії. Перша була записана у Конституції та передбачала право на власну освіту чи створення організацій. Але, як і у випадку інших громад, такі гарантії законодавства максимально обмежували. З іншого боку, ще під час польсько-української боротьби у Галичині в польському Сеймі прийняли постанову про необхідність надання територіальної автономії українцям. Її підтримали навіть націоналісти. Трохи пізніше під тиском Великої Британії був ухвалений закон про окремі виборчі курії для поляків та українців на місцевих виборах у регіонах спільного проживання. Але жодного з цих актів

насправді не виконували. Їхньою основною метою (тому їх і підтримали націоналісти) було здобуття прихильності і визнання європейським співтовариством східного кордону Польщі. Це і зробила Рада послів держав Антанти у березні 1923 року.

Що важливо – після цього рішення частина української еліти дійшла висновку, що територіальна автономія є єдиним, чого наразі можна добитися. Водночас із їхнього поля зору не зникла основна мета – повна незалежність. Частина середовища Пілсудського обстоювала необхідність надання українцям територіальної автономії, але вже перебравши владу, відмовилася від цього. Серед причин Ян Пісулінський назвав погляд, якого дотримувалися й праві сили – про те, що таке рішення ослабило би польську державу і призвело до її дезінтеграції. Отже, кола Пілсудського знову прийняли аргументацію ендеків, з якою, зрештою, погоджувалася більшість польського суспільства.

До того ж, стіну між українцями і поляками укріпив конфлікт за Галичину, а в ньому – міфічна боротьба за Львів. Це спричинило ситуацію, у якій ніхто – від польських націоналістів до соціалістів – не підтримував жодних поступок українцям. Чисельно менша польська сторона побоювалася, що автономія призведе до домінування українців. А таку роль на цих землях поляки хотіли зберегти для себе.

Так і виявилось, що на початку 30-х років XX століття п'ятимільйонна українська громада мала тільки 14 тисяч своїх представників у польській адміністрації. Державну посаду її член міг отримати, лише покидаючи свій релігійний обряд і зрікаючись власної культури та ідентичності. Ян Пісулінський наголосив, що в тодішньому польському політичному просторі поступки у бік українців завжди означали розпалювання конфлікту. До того ж, українська еліта не відмовлялася від мрій про власну державу. А оскільки автономія вважається шляхом до неї, то польські побоювання мали реальне підґрунтя. Водночас, підсумовуючи дискусію, науковець додав, що несуб'єктне ставлення до українців з боку тодішньої польської політичної еліти не може мати жодного обґрунтування. Політика колонізації українців лише поглибила протистояння, що стало тим більш трагічним, що відбулося на порозі II Світової війни. ■

Нацменшинна проблематика у діяльності Інституту нацпам'яті

Комісія нацменшин при Сеймі 27 жовтня розглянула звіт Інституту національної пам'яті (ІНП) про нацменшини питання у 2019-2021 роках. Його представив заступник голови інституту Матеуш Шпитма.

У цей період слідче відділення Інституту вело 13 справ щодо постраждалих українців (аналогічних проваджень, що стосувалися євреїв, було 87, по 10 мали німці та роми, 17 – інші національності). Матеуш Шпитма поінформовав, що в багатьох публікаціях ІНП можна знайти нацменшинну тематику. Вийшли друком і окремі видання; одне з них, зокрема,

присвячене українським організаціям та партіям, пов'язаним із єпископом Григорієм Хомишином («Dęby i burzyny. Ukraińskie organizacje i partie związane z biskupem Stanisławowskim Grzegorzem Chomyszynem (1925–1939)»). У контексті польсько-українських питань на 100-ліття Варшавської битви був організований конкурс про союз Пілсудський-Петлюра та виставка під відкритим небом. У відповідь на заяву Посольства України ІНП позитивно оцінив проєкти пам'ятних дощок Симона Петлюри та Дипломатичної місії Української народної республіки в Польщі.

Матеуш Шпитма зауважив, що дуже добре складається співробітництво між

Інститутом та Службою безпеки України щодо доступу та опрацювання архівних матеріалів. Цього року видали вже 10-й їхній том. Подію урочисто відзначили у Бельведері за участі представників української держави. Попередня книга серії була присвячена діяльності Української повстанської армії на території Польщі.

Депутат Євген Чиквін звернув увагу на проблему уславлення діячів польського підпілля, відповідальних за злочини проти православного населення, зокрема за дії націоналістів у Гайнівці. У відповідь Матеуш Шпитма заявив, що ІНП не є організатором цих заходів. Реакцією на них могло би бути оновлення закону про публічні акції, а з

такою ініціативою можуть виступити парламентарі.

Свої зауваження до звіту висловила також голова комісії Ванда Новіцька. Вона сказала, що в документі часто пишуть про «геноцид (людиноубивство), скоєне злочинцями української національності», а потім згадують про закриття справи – бо виконавців не вдалося знайти. На думку Ванди Новіцької, у таких ситуаціях потрібні уточнення – адже, якщо злочинців не виявили, то ними не конче в цих конкретних випадках мусили бути українці. ■

Сторінку підготував
Григорій СПОДАРИК

ГРОМАДСЬКІ ВІСТІ

Українець — серед кандидатів
у голосуванні за викладача року

Фото з фейсбук-сторінки Поморської академії

Польське видання «Dziennik Bałtycki» проводить «Велике освітнє голосування». У ньому читачі газети вибирають, зокрема, найкращого викладача. Серед кандидатів — українець, професор Роман Дрозд зі Слупська.

«Шановні, ми дуже раді повідомити, що професора Романа Дрозда студенти висунули на здобуття премії як найціннішого та найулюбленішого викладача Поморського воєводства на великому освітньому голосуванні! Запрошуємо віддати за нього свій голос», — наголошують на фейсбук-сторінці Поморської академії.

Для цього треба надіслати смс із текстом «AGD.59» на номер 72355. Коштує це 2,46 злотих. Голосувати можна також безпосередньо на сайті видання dziennikbałtycki.pl (у пошуку треба вписати «Wielki Plebiscyt Edukacyjny»).

Професор Роман Дрозд працює в Інституті історії Поморської академії у Слупську. У 2016 році він отримав звання професора гуманітарних наук. Це стало своєрідним підсумком роботи українця на посаді ректора академії у 2008–2016 роках. За цих вісім років Поморська академія посилила співпрацю зі східними партнерами — вищими навчальними закладами в Україні, Білорусі та Росії. Найбільш активним це співробітництво було саме з Україною. У 2019 році істориків присудили звання почесного професора у Херсонському державному університеті. Минулого року він отримав престижну нагороду «Rotary International» — за налагодження співпраці із закордонними університетами, внесок у розвиток громадської думки з особливою увагою до студентів, а також за популяризацію польської науки у світі. Професор Роман Дрозд багато років є членом Об'єднання українців у Польщі. Також він — голова (від 2008 року) та співзасновник Українського історичного товариства.

День пам'яті жертв голодоморів

27 числа (на четверту суботу листопада) випадає День пам'яті жертв голодоморів в Україні. Традиційно в цей час у храмах проводять поминальні богослужіння і ставлять символічні горщики із зерном та свічками до пам'ятників. У Польщі такі місця розташовані у Варшаві, Кракові, Перемишлі тощо.

Цього дня о 16:00 (за польським часом — о 15:00) проходить загальнонаціональна хвилина мовчання, після чого по всій Україні відбувається акція «Запали свічку». Взяти участь у ній можна, поставивши свічку на своєму підвіконні. До чого і заохочуємо всіх читачів тижневика.

Театральна вистава
українською мовою у Гдині

Фото з фейсбук-сторінки театру «Навпаки»

З 17 листопада на сцені Гдинського культурного центру (Gdynskie Centrum Kultury) українською мовою презентували виставу «Приречені любити» у виконанні театру «Навпаки» з Гданська. «Приречені любити» Богдана Бойчука — це драма однієї дії, яка відбувається вночі на кладовищі. П'єса розповідає історію молодої жінки, яка через переслідування мешканців села наважується викликати дух померлого чоловіка, аби довести свою невинність.

Завдяки драматургії та таємничості спектаклю глядач відчуває напругу від початку до кінця. У ній присутні музичні елементи багатоголосого українського народного співу в акапельному виконанні акторів. Вистава має також польські субтитри.

«Ми хочемо представити глядачеві всі форми театрального мистецтва, тому в нашому репертуарі можна побачити не тільки драматичні, але і музичні спектаклі, виконувати багатоголосим, білим співом», — розповідають учасники. Наступні покази «Приречені любити» відбудуться у Гдинському культурному центрі (ul. Jana z Kolna 25) 30 листопада та 14 грудня. Квитки можна придбати на сайті центру gck.gdynia.pl.

«Навпаки» — це єдиний театр у Польщі з постійним українським репертуаром. Перша його прем'єра — спектакль «У мальованій скрині» — відбулася 1 квітня 2012 року під час шевченківського концерту. Сьогодні в театрі працює близько 30 людей. В основі його репертуару — твори українських письменників: Тараса Шевченка, Миколи Куліша, Івана Драча, Богдана Бойчука, Мар'яни й Тараса Прохасків.

«Навпаки» виступає на сценах як великих, так і малих міст, де люди часто нічого не знають про українську культуру. Театр бере участь у багатьох суспільно-культурних подіях у Гданську, є співорганізатором українського молодіжного ярмарку «ЯрмаRock FEST». Від 2019 року працює як фонд.

Його режисерка — Оксана Терепенко, випускниця вокально-акторської студії ім. Данути Бадушкової у Гдині. Також вона — вокалістка гурту «Coolбаба» (Вроцлав). Українка зіграла головну роль у фільмі «Олена», який показали на одному з найвідоміших кінофестивалів світу в Каннах у категорії короткометражних фільмів. Також вона виступала у другорядній ролі у стрічці «Сашка», яка отримала гран-прі міжнародного фестивалю короткометражного кіно «Ca'Foscari Short Film Festival» у Венеції.

Затримали одного з вандалів,
що розмалював пам'ятник у Кракові

15 листопада радіостанція RMF повідомила, що краківські поліцейські затримали одного зі злочинців, які спалювали пам'ятник на вулиці Пілсудського. Нагадаємо, що у ніч із 5 на 6 листопада невідомі розмалювали його у жовто-блакитні кольори. Вони залишили на місці банки з фарбою, спреї та плакат із написом українською мовою «Польща не тільки для панів».

«Ми розцінюємо цей ганебний випадок, який трапився напередодні Дня незалежності Польщі, як провокацію, спрямовану на погіршення добросусідських відносин між нашими державами. Сподіваємося, що правоохоронні органи, які вже займаються з'ясуванням усіх обставин події, оперативно знайдуть та притягнуть до відповідальності винних у цьому акті вандалізму», — одразу прокоментувало справу Консульство України в Кракові. Того самого дня пам'ятник очистили, а краківські поліцейські почали шукати винуватців.

Інформацію про затримання одного з них 15 листопада підтвердив для «Gazeta Wyborcza» міністр юстиції Збігнєв Зюбро: «Ми припускаємо вплив з-за кордону, з держави, яка має невеликий спільний кордон з Польщею (Росія — ред.)».

Згідно з інформацією польських медіа, аби спалювати пам'ятник, кілька людей приїхали до Кракова у день злочину. Вночі з 5 на 6 листопада вони розмалювали постамент і одразу ж виїхали з міста. Затриманий виявився громадянином України. Він пояснив, що отримав замовлення: перед 11 листопада, тобто Днем незалежності Польщі, осквернити пам'ятник Юзефа Пілсудського. Його спілник, імовірно, залишив країну.

Підтримаймо стипендію на написання
монографії про злочини на Люблінщині

Як ми вже інформували раніше, одним зі стипендіатів Польсько-українсько-канадського стипендіального фонду «Калина» є доктор Маріуш Сава з Любліна. Минулого року історик почав писати монографію про злочини в Сягрині у 1944 році. Щоби завершити роботу, він потребує фінансової підтримки.

«Це останній збір коштів на стипендію для Маріуша Сави, якого кілька місяців тому звільнили з Інституту національної пам'яті в Любліні. Він закінчує писати монографію про найбільший злочин польського підпілля проти мирного українського населення села Сягринь на Люблінщині за часів гітлерівської окупації», — ідеться на фейсбук-сторінці організації. Там також нагадують, що переслідувань, що слова про Сягринь зазнав українець Григорій Купріянович.

Маріуш Сава походить із Холмщини. Це — земля його предків, на якій він виріс і про яку зараз пише.

Представники фонду «Калина» повідомляють, що з 2014 року він працює над темою злочинів, скоєних Армією Крайовою та Селянськими батальйонами 9–10 березня 1944 року в Сягрині та інших селах Грубешівського району, у результаті яких загинули понад 1200 мирних жителів. Кілька місяців тому вийшла книга «Слідом УПА. Літопис УПА «Вовки» (24 серпня 1944—11 липня 1945)», науковим редактором та перекладачем якої був Маріуш Сава. Крім того, він бере участь у двох проектах: «Життя у нашій пам'яті», присвяченому інвентаризації могил української інтелігенції ХХ століття на території сучасної Польщі, та «Відсутні сусіди» щодо відновлення історичних православних кладовищ у Грубешівському повіті.

«Якби ми раніше впоралися з проблемами на кшталт злочину в Сягрині чи післявоєнних польських таборів праці, де гинули українці, сілезці, поляки, то сьогодні ми би поводитися інакше як суспільство та як нація. Ми могли би знайти гуманітарне вирішення проблеми мігрантів у лісах Підляшшя. Я в цьому переконаний», — заохочує приєднатися до збору коштів Гражина Станішевська, членкиня ради фонду «Калина». Пожертвувати гроші можна на фейсбук-сторінці організації («Kalyna» — Fundacja Stypendialna) або на банківський рахунок за реквізитами:

Polsko-Ukraińsko-Kanadyjska Fundacja Stypendialna KALYNA

Rachunek nr: 141600146218799843200000001

Dla przelewów zagranicznych w euro:

IBAN: PL57 1600 1462 1879 9843 2000 0003

Під час переказу грошей слід дописати коментар: «Пожертва на стипендію Маріуша Сави» або «Пожертва на статутну діяльність» («Darowizna na stypendium Mariusza Sawy» / «Darowizna na działalność statutową»).

У Львові удостоїли почесного звання
польську професорку

Фото надане Терезою Астратович-Лейк

25 жовтня у Львівській політехніці під час засідання Вченої ради звання Почесної професорки удостоїли докторку політичних наук Вармінсько-Мазурського університету в Ольштині Терезу-Еву Астратович-Лейк (на фото — з ректором політехніки Юрієм Бобалом). Виголошуючи урочисту присягу, польська викладачка пообіцяла назавжди зберегти добру пам'ять про цей вищий навчальний заклад, продовжувати наукову і творчу працю. Тереза Астратович-Лейк спеціалізується на дослідженнях історії польської політичної думки та прав людини. Почесна докторка Львівської політехніки є авторкою майже ста наукових статей, чотирьох власних та десяти колективних монографій, одного словника; членкинею редакційних колегій шести наукових видань, зокрема й тих, які входять до бази даних Scopus. У своїй діяльності вона послідовно демонструє відданість принципам правої держави та ідеалам демократичного поступу.

Тереза Астратович-Лейк належить до покоління наукових, культурних і громадських діячів, які різнобічно підтримують співпрацю з Україною. Передовсім ідеться про налагодження комунікації та партнерських взаємин із Національним університетом «Львівська політехніка». Офіційна співпраця між Інститутом політичних наук Вармінсько-Мазурського університету й Інститутом гуманітарних та соціальних наук Львівської політехніки розпочалася у 2015 році.

У своєму інавгураційному виступі Астратович-Лейк наголосила, що на Вармії та Мазурах поруч із поляками проживають німці, українці, білоруси, литовці, росіяни та роми. «Все це робить нас більш толерантними та відкритими до співпраці, а передовсім до іншої людини», — підсумувала вона.

Опрацював на основі повідомлень **Павло ЛОЗА**
Більше новин шукайте на сайті: nasze-slowo.pl

Фото авторки статті

30-ліття перемиської «шашкевичівки»

Школа, до якої повертаються

У Перемишлі кажуть, що такі ювілеї не те, що можна, але навіть треба святкувати весь рік. Отже, і на сторінках «Нашого слова» будемо до цієї теми, мабуть, не один раз повертатися. Бо кожного року у листопаді, недалеко від дати дня народження Маркіяна Шашкевича, перемиська школа відзначає своє свято.

Цього року воно виняткове — відновленій українській школі у цьому місті виповнилося 30 років. Отже, як у традиціях школи записано, — учні, вчителі та випускники мали надію на спільну святкову зустріч. Однак, на жаль, її унеможливила пандемія. Декілька класів школи перейшли на дистанційне навчання, тому дирекція вирішила листопадові святкування перенести у більш камерний формат. Окрім внутрішніх святкувань у класах, учні підготували художню програму онлайн. Її можна побачити у мережі Youtube на каналі «шашкевичівки».

На сайті школи (szaszku.edu.pl) ще перед святом відбувся конкурс на найкращі 30 фото з історії школи, а згодом вчительки цієї школи, які працюють у ній від 1 вересня 1991 року, — Анна Леськів і Богуслава Комар підготували мультимедійну презентацію з найцікавішими фотографіями з життя «шашкевичівки». На презентації побачимо світліни зі щорічних поїздок в Україну — до Києва і Канева. Вони від початку існування школи були фундаментом побудови зв'язків молодих українців закордону з реальною Україною. У презентації знайдемо також безліч художніх форм учнівських талантів. Протягом цих 30-ти років у школі діяли численні хори, вокальні гуртки і колективи, театральні групи, серед яких найвідоміший — театр «ПоприВсе», а також інструментальні колективи, у тому числі капела бандуристів, а ще ансамбль народного танцю «Аркан». Саме його випускники, які не змогли розпрощатись з танцем, ініціювали створення колективу «Студенти танцюють», який продовжує

розвиватися та об'єднувати довкола спільної справи вже не лише колишніх учнів «шашкевичівки».

Беручи до уваги посилений пандемічний режим, в коридорах «шашкевичівки» 12 листопада було доволі спокійно. Утім відчувався піднесений настрій. Найменші діти у вишиваних сорочках мчали до своїх класів, де після святкового почастунку записували побажання для своєї улюбленої школи на кольорових листочках у формі осіннього листя. Згодом їх почепили на гілках «дерев» в коридорі на першому поверсі. Молодші учні заспівали разом гімн школи. У той самий час у спортивній залі проходили репетиції випускників-танцюристів, які вирішили зробити відеозапис невеликого концерту з нагоди ювілею. Малюки також дивилися, як вправно танцюють їхні старші колеги.

Пізніше в актовій залі відбулося складення присяги учнів першого класу загальноосвітнього ліцею. Директор школи Петро Піпка від імені голови Стипендіального фонду ім. Ярослава Поповської вручив найкращим учням дипломи та стипендії на цей шкільний рік. У «шашкевичівці», як і в інших школах з українською мовою навчання у Польщі, перетинаються стежки дітей, які походять з Польщі і тих, хто приїхав з України. Це перший і один з найважливіших «пунктів дотику» цих двох груп. Щоразу сильніше відчувається, зокрема у молодших класах, що для дітей таке змішане товариство не створює жодних проблем. Вони разом дружать, граються і пізнають світ. Це дає надію, що у майбутньому вони будуть здатні творити одну «українську справу» без поділів і непорозумінь.

Дирекція школи зазначає: святкування ювілею 30-ліття «шашкевичівки» у стаціонарній формі, якщо тільки ситуація дозволить, відбудеться навесні. До того часу радимо ознайомитись з тим, що школа пропонує у «віртуальній версії». Слід згадати, що чисельність класів, добра атмосфера серед учнів та рівень навчання дозволяє бачити у школи перспективи на багатолітнє успішне майбутнє.

Коментар:

Іванна Баран — випускниця школи ім. Маркіяна Шашкевича у Перемишлі, тепер — заступниця директора цієї школи

Чесно кажучи, я почуваю себе так, ніби вийшла з дому і до нього повернулася. У рідному домі нас виховують, потім ми досягаємо 18 років і «йдемо у світ»: поступаємо в університет, шукаємо роботу, здобуваємо досвід. Я також пройшла таку дорогу. І згодом отримала пропозицію сюди повернутися. Я приєдналася до праці в школі задля розвитку наших дітей. Звісно, це не було легко — прийти і постати в ролі заступниці директора перед своїми колишніми вчителями і вчительками. Я довго вагалася: чи справлюся? Але після деяких роздумів вирішила, що якщо не спробую, то не знатиму. Мотивація була ще більшою, оскільки ця школа є частиною нашої родинної традиції. Я і мої сестри тут вчилися, зараз навчається моя дочка. Коли її віддавала до школи, пригадувала як це було, коли сама поступала сюди. Я себе тут почувала безпечно і вільно, здобула приятелів на все життя. У житті натрапляємо на різних людей, пізнаємо їх в різних ситуаціях, але ті люди, з якими разом виростаємо, разом виховуємося, є перевірені, їм можна довіряти. Дуже важливі є також наші прагнення і амбіції, бажання, щоб розвиватися і ставати кращими.

Формували нас виїзди на фестивалі, зустрічі з учнями інших українських шкіл у Польщі. Моменти інтеграції були важливі, але особливо тоді, коли ми долучалися до активності: виступали, показували свої вміння.

Серед численних подібних подій пригадаю поїздку на «Молодіжний Ярмарок» до Гданська з нашим учителем Богданом Поповичем. У нас було кабаре. І на Ярмарку виникла неочікувана ситуація, яка нас загартувала. Перед самою подією одна особа, яка мала одну з важливих ролей, не змогла брати участь у виступі. Хтось мусив її замінити: без репетиції, просто вийти на сцену та зіграти. І це вдалося. Це була перевірка нашого «духу команди», але також самих себе.

Чого бажаю моїй школі? Повторю слова першого директора Юліана Бака, які сказав до наших батьків у день відкриття оновленої «шашкевичівки» 1 вересня 1991 року: «Бажаю, щоб ця школа служила вам, вашим дітям, вашим онукам і правнукам». З перспективи 30 років вона служить вже поколінню згаданих онуків. Я хочу продовжити свої побажання на наступні щонайменше три покоління. ■

Кася КОМАР-МАЦИНСЬКА

Шостий кінофестиваль «Ukraina!» – про присутність

12-18 листопада у Варшаві вшосте відбувся кінофестиваль «Ukraina!». У центрі польської столиці в «Кінотеці» Палацу культури і науки всі, кого цікавить сучасне українське кіно, мали нагоду переглянути одні з найкращих фільмів за останній рік.

У програмі були «Носоріг» (режисер — Олег Сенцов), «Я працюю на цвинтарі» (Олексій Тараненко), «Stop-Земля» (Катерина Горностай),

«Погані дороги» (Наталія Ворожбит), «Із зав'язаними очима» та «Моя війна» (Маша Кондакова) та інші. Показали кілька знакових кінокартин попередніх років — «U311 Черкаси» і «Земля блакитна, ніби апельсин», а також класику українського кінематографу — стрічку Юрія Іллєнка «Білий птах з чорною ознакою». Цей фільм обрали з нагоди 80-ліття від дня народження актора Богдана Ступки, який зіграв у ньому одну з головних ролей. Окрім цього, глядачі могли побачити добірку короткометражок, була представлена дитяча програма, дискусії, зустрічі з акторами і режисерами.

«Провідним для цього річного фестивалю стало слово „присутність“. Для мене особисто воно значить щораз виразніше присутність українців у Польщі, співбудування, співтворення цієї країни. Але також

це — дедалі більша помітність українського кіно в Польщі та на світі. Українські фільми показують на престижних фестивалях, вони отримують важливі нагороди. Я маю на увазі передусім стрічку „Атлантида“, яку ви вже мали нагоду побачити, а також роботу „Із зав'язаними очима“, яку покажуть цьогоріч, — зазначила журналістка Яна Стемпневич. Вона вела церемонії відкриття і закриття разом зі своїм колегою Артуром Заборським.

«Як завжди, сьогодні вранці я панікувала, що не буде глядачів: через пандемію або ж тому, що всі виїхали на „довгі вихідні“. Але вигляд зали, де заповнено майже 75% місць, дуже приємний для мене. Тим більше, що серед аудиторії бачу своїх друзів, приятелів фестивалю, тому дуже дякую, що ви з нами вже шостий раз, — зазначила директорка фестивалю Беата Беронська-Лях. — Я завжди маю відчуття, що українське кіно треба промовати, що не всі знають, яке воно, що у нас багато роботи. Але те, що вже є — це добре!».

Відкрив подію фільм Олега Сенцова «Носоріг». Режисер приїхав до Варшави на показ разом із кількома акторами. Світова прем'єра картини відбулася раніше на Міжнародному кінофестивалі у Венеції.

Олег Сенцов є своєрідним символом фестивалю, адже впродовж його перебування у російській в'язниці організатори привертали увагу громадськості до цього політичного ув'язнення, збирали кошти на підтримку режисера, вимагали його звільнення.

УКРАЇНА

Газовий шантаж: як Росія примушує ЄС до «миру»

Ціни на природний газ в Європі б'ють рекорди. Росія устами пресекретаря Путіна відверто говорить Європейському Союзу: запустите Північний потік-2, ціни, може, і нормалізуються. Україна тим часом б'є на сполох, бо газопровід іще не запрацював, а Росія вже душить Європу у своїх газових об'їмах. У незалежних експертів немає сумнівів: це нова газова війна Кремля. Замість законів ринку, ціни на газ та інше природне паливо все частіше диктують недемократичні режими. Росія – яскравий приклад використання такої зброї. Втім, газовий шантаж Європи – не єдиний інструмент, що його застосовує зараз Росія проти західного світу і України. Що Кремль має на меті? Як газова війна пов'язана з міграційною кризою на польсько-білоруському кордоні? До чого тут скупчення російських військ на кордоні з Україною?

Примус до миру – нова стара пісня Москви

Спочатку – про цілі і мотиви Росії. Газова війна – не окрема історія, а лише епізод в масштабній міжнародній грі, яку Москва нині розгорнула проти західної спільноти. Ключова мета – примусити Захід, передовсім ЄС, перезавантажити відносини з Росією.

Кремль не домовляється на міжнародній арені. Ні, він лякає ще гіршими сценаріями, затискає в дискомфортних обставинах своїх візаві і в такий спосіб примушує їх піти на оновлення взаємовідносин на вигідних для Росії умовах.

У Кремлі чудово розуміють: очікувати, що в ЄС вже сьогодні забудуть про політичні претензії до нього (від проблем з правами людини в самій Росії – до Криму і Донбасу) – неможливо. Утім, примусити ЄС повернутися до «business as usual» з Росією – цілком реалістичний план. Лобісти і прихильники Північного потоку-2 саме так і виправдовували його запуск: це ж, мовляв, економічна необхідність. Політичні проблеми з Росією нехай будуть окремо, а енергетика і економіка – окремо. Саме цього, тільки із залізними гарантіями, й добивається Росія. Вона розраховує: через 3-5 років і політичні претензії до неї можуть виглядати вже не так катастрофічно в очах європейців.

Північний потік-2 – яскравий приклад та інструмент цієї тактики. Втім, не єдиний інструмент. Паралельно Росія всіляко живить міграційну кризу на білорусько-польському кордоні. Москві вигідно створити нестабільність, напруження. З одного боку, це штовхає м'який у своїй реакції Брюссель до пошуку компромісу з РФ, а з іншого, творить розбрат в самому ЄС. Поки стара Європа вважає, що з Росією простіше домовитися і заспокоїти її апетити, Центральна і Східна Європа, особливо Польща і країни Балтії всіляко цьому пручаються. А внутрішні конфлікти в ЄС Москві – тільки на руку. Ще один елемент тиску поряд з газовим – це загроза воєнної ескалації чи навіть вторгнення в Україну. Нарощування техніки і сил на українсько-російському кордоні не значить, що Росія автоматично піде в наступ, але Захід всерйоз стурбований, що Росія до цього цілком готова. Безпекова концепція ЄС «Стратегічний компас», представлена країнам-членам минулого тижня, робота в НАТО над новою концепцією стримування і оборони – все це наслідок побоювань, що Росія з її військовими погрозами діє серйозно.

У всій цій грі за газовою темою, як бачимо, стоїть ціла низка іншої гібридної зброї, яку використовує Росія. І все це – взаємопов'язано.

Будуть подальші проблеми з сертифікацією Північного потоку-2 (німецький регулятор відклав це, доки оператор не зареєструється в Німеччині згідно з німецьким законодавством, і тепер процес може тривати до травня 2022 року) – Росія з легкістю натисне з іншого боку, так би мовити.

Прогноз тут, на жаль, невтішний. Росія діє нахабними і агресивними методами. ЄС намагається відповідати м'яко та інтелігентно. Нинішній рівень санкцій проти Росії – комфортний максимум для колективного Брюсселя. Старій Європі геть не хочеться миритися зі збільшеною напругою, вводити нові санкції, визначати, що це – гібридна війна вже проти самого ЄС. І значно легше (але стратегічно – помилково) погодитися і з запуском нового газопроводу, і з «вбивством» нормандського формату Росією, і з брязканням зброї на українсько-російському кордоні, і з шантажем мігрантами. Тому відлига, якої Росія прагне у відносинах з ЄС, реалістична як ніколи.

Газове відлуння для України: чого чекати?

Після енергетичної кризи в Молдові українські посадовці одразу казали: Україна може бути наступною.

Так само, як і ЄС, Україна сьогодні потерпає від непомірно високих цін на газ, неможливості швидко заповнити напівпорожні сховища (вони заповнені на 56%, що на 37% менше, ніж торік), але невідомості для України у газовому питанні – куди більше.

Так, вже сьогодні Росія наполегливо готується до ще серйознішого газового удару – можливого не продовження контракту на транзит з Україною (чинний діє до 2024 року). Росія поширює міф про начебто технічну непридатність української газотранспортної системи і створення небезпеки для транзиту через Україну. Все це – політичний супровід, аби після запуску Північного потоку-2 дотягти до 2024 року (або і не дотягувати) і не продовжувати транзит Україною.

В Україні розглядають різні сценарії. Найгіршим у «Нафтогазі» називають такий, коли Північний потік-2 буде запущений ще взимку, а Росія автоматично повністю припинить транзит газу Україною. Більше того, очікується, що за такого розвитку подій для України ціна на газ в Словаччині, де ми його купуємо, зросте ще більше. І хоча запуск Північного потоку-2 саме взимку вже мало ймовірний, але виключати цього не можна.

В уряді, щоправда, запевняють: газу Україні вистачить на весь опалювальний сезон. Але цифри насправді не такі оптимістичні. Газу у сховищах не вистачає до рівня попередніх зим, вугілля, за підрахунками експертів, в 10 разів менше, ніж потрібно, а анонсовані президентом Зеленським поставки вугілля кораблями не покриватимуть потреб зимового періоду.

Тут очікування теж не такі радісні, як в офіційних заявах урядовців: експерти передбачають, що у січні-лютому 2022 року Україні не уникнути масових виялових відключень електроенергії. Про це говорить місцева влада, зокрема і в українській столиці. А оскільки подібна тема смертельно небезпечна для політиків, підтвердження таких прогнозів навіть для Києва є куди більш красномовним свідченням реального масштабу проблем.

Утім, якщо повернутися до першої частини нашого аналізу ситуації, то буде зрозуміло: нестача енергоносіїв може бути далеко не найбільшою проблемою України. Станом на сьогодні на російсько-українському кордоні стоять більше 90 тисяч військових. Західні розвідки зазначають, що росіяни значно активізували розвідувальні заходи, а це більш серйозний сигнал про можливий наступ, аніж скупчення військ саме по собі.

У недільному інтерв'ю «Military Times» глава Головного управління розвідки Міноборони України Кирило Буданов підтвердив: ймовірність повномасштабної атаки Росії на Україну з використанням не тільки наземних засобів, але і авіаударів – висока як ніколи від початку війни. Більше того, якщо Росія таки зважиться на такі дії – це буде в рази масштабніше за будь-які зіткнення на Донбасі.

Напруження, яке розпочалося на фоні газового питання, розкручується Росією і по інших напрямках. І головний ризик для України в тому, що напівпорожні сховища, проблеми з опалюванням і роботою підприємств можуть мати місце на фоні воєнної ескалації з боку Росії. ■

Марія ЗОЛКІНА

ПУЛЬС УКРАЇНИ

«Bellingcat» опублікував нові деталі у справі «вагнерівців». У розслідуванні «Bellingcat» та «The Insider» оприлюднені подробиці спецоперації українських спецслужб, під час якої минулого року вдалося виманити з Росії більше 30 найбільш значущих бойовиків ПВК Вагнера, що воювали на Сході України. У першій частині розслідування йдеться про те, як українські розвідники вербували бойовиків та отримували з їхніх рук прямі докази їхньої участі у військових злочинах. Операція була складною та масштабною й тривала з 2018 року. Бійцям, що поверталися до рідних сіл Росії і сиділи без роботи, запропонували нову роботу – охорону нафтових об'єктів компанії «Роснефть» на Близькому Сході. Вони вилетіли до Білорусі, звідки мали летіти до кінцевого пункту призначення. Операція мала завершитися примусовим приземленням літака на території України – начебто через загрозу вибуху на борту, проте в останній момент «вагнерівців» заарештували в Білорусі місцеві спецслужби. Все зірвалося після доповіді українських розвідників Офісу президента. Як зазначається в розслідуванні з посиланням на слова колишнього глави Головного управління розвідки Василя Бурби, голова Офісу президента Андрій Єрмак переніс операцію, аби не зірвати домовленості з Росією щодо перемир'я на Донбасі. Президент Володимир Зеленський на той момент був зайнятий, тому розвідники зустрічалися саме з Єрмаком. Як каже Бурба, він не міг його не послухати, оскільки Єрмак був делегований очільником держави, а також запевняв, що це вказівка самого Зеленського. Через кілька днів після арештів «вагнерівців» Бурбу було усунуто від виконання своїх обов'язків. Парламентська тимчасова слідча комісія у цій справі заявила, що Зеленський не приймав рішення про перенесення операції, а Андрій Єрмак не мав для цього відповідних повноважень.

«Kyiv Post» припинив роботу, звільнена команда започаткувала нове видання. «Kyiv Post» – найстаріша українська англomовна щотижнева газета, яка існує з 1995 року. Як повідомили журналісти видання, усієї команді несподівано оголосили про негайне закриття газети та відмовили в доступі до сайту. Вони вважають це помстою з боку власника – одеського забудовника Аднана Ківана. Нещодавно він заявляв, що збирається змінити формат і перезапустити видання. Команда вбачала в цьому ризики та втручання в редакційну політику. Спроба колективу зберегти незалежність «Kyiv Post» викликала супротив власника. Журналісти навіть запропонували власнику продати газету або передати торговельну марку «Kyiv Post» до рук редакції, проте Ківан не погодився. Згодом звільнена команда заявила про запуск нового проекту, очільницею якого стане екзаступниця головного редактора «Kyiv Post» Ольга Руденко. За бізнес-аспект нового проекту відповідатиме медіаконсалтингова компанія «Jnomics Media», засновниками якої є колишні працівники «Kyiv Post» – Якуб Парусинський та Дарина Шевченко. Вони обіймуть посади головного фінансового директора та головного виконавчого директора.

Зеленський пообіцяв по тисячі гривень усім щепленим. В Україні кожен, хто вакцинується проти коронавірусу двома дозами, зможе отримати 1000 гривень через додаток «Дія». Ці гроші неможливо буде отримати готівкою на руки, натомість за них можна буде придбати абонемент у спортзал або фітнес-клуб, відвідати кінотеатр, театр, музей, концертний зал чи виставковий центр, або купити квитки для мандрівок всередині країни – повний перелік послуг наразі формується. Програма стартує 19 грудня і буде діяти до кінця наступного року. До завершення 2021-го на неї буде виділено близько 3 млрд гривень та стільки ж – на початку 2022-го. Ця ініціатива має заохочувати українців вакцинуватися, а також спрямована на підтримку українських підприємців, які економічно постраждали від пандемії.

Підготувала Тетяна ДАНЮЧЕНКО

ІНТЕРВ'Ю

Добрі справи людей не ділять

Розмова з Олегом Самойленком – громадським активістом родом із Харкова, який вже чотири роки живе у Варшаві та разом із дружиною Домінікою Доманською керує місцевим відділенням «Армії Спасіння»

Ми познайомилося під час літнього курсу для молодих активістів і активісток, організованого Перемишським відділом Об'єднання українців у Польщі в межах Коаліції організацій меншин і мігрантів в серпні цього року. Тоді один із учасників курсу сказав, що Олег Самойленко – це людина-книга, і що люди були би готові платити за те, щоби слухати його розповіді. Невдовзі виявилось, що в цих словах немає перебільшення. Отже, з якого моменту почати нашу розмову? Можливо, з дорogi? Як так сталося, що ти з далекого Харкова переїхав жити у Варшаву?

Я спробую коротко, але шлях був далеким. Я народився у Харкові 33 роки тому, і дуже швидко в моєму житті з'явилася «Армія Спасіння». Одружившись удруге, моя мама переїхала до чоловіка, а я жив із бабусяю. Це були 90-ті роки, мені було близько 10, коли моя подружка Галя сказала: ти знаєш, є така організація, ми з мамою туди ходимо, там роздають безкоштовно подарунки. Я вирішив поїхати подивитися. Харків – велике місто, понад 3 мільйони людей, дуже складно переїжджати з одного району в інший. Це було для мене далеко – аж 4 або 5 зупинок тролейбусом. Стояла зима, холодно, у транспорті – багато людей, я хвилювався і тримався за руку моєї подружки. Питаю її, чи не заважаю? А вона каже: але ти мене не торкаєшся. Виявилось, що то якась бабуся дала мені руку, я так її взяв і не свідомо тримав.

Коли ми доїхали на місце, мені там відразу дуже сподобалося. Це було інакше, ніж в мене на подвір'ї. Уявляю, Харків, 90-ті, хлопці пили і курили, люди без праці... моя мама тоді ходила на 3 або 4 різні роботи, щоби нас забезпечити. А тут я приїхав і бачу: багато молоді, ще й іноземців, які розмовляють англійською або французькою мовами – люди з іншого світу. Звісно, я отримав згадані подарунки. До речі, донині «Армія Спасіння» проводить цю акцію: діти зі Швеції роблять посилки для ровесників в Україні. Я пам'ятаю, що отримав тоді зубну пасту, щіточку, там були теж такі чорні цукерки, які ніхто не хотів їсти. Вони були солоні, але мені сподобалися – я завжди любив пробувати нові речі. Це була лакриця, тепер я це знаю – це скандинавські ласощі, яких тоді в Україні ніхто не знав.

І з того часу я почав ходити до «Армії Спасіння». Звичайно, не через лакрицю. Там мене запитали: а що ти можеш робити? Я сказав, що, в принципі, все, що треба. Мені доручили допомагати в їдальні, туди щодня приходило понад 100 людей: старші, малозабезпечені, особи з інвалідністю. Нас просили роздавати обіди. Мені подобалося, я відчував, що роблю важливі речі. Бабуся до цього ставилася спокійно, але мама через пів року здогадалася, що я кудись ходжу. Приїхала одного разу і побачила, що в нас є трохи закордонних речей, перелякалася. Боялася, щоби це не була якась секта, яких тоді діяло багато в Україні. Я сказав: подзвони татові Галі, він тобі розповість. А той і сказав: «Це організація для бездомних». Моя мама була в шоці! Дає гроші, приїжджає, їжу привозить, а дитина ходить до бездомних?

Ми тоді домовилися, що мама поїде зі мною і побачить, навіщо я їх відвідую. Мені було дуже важливо, щоби їй сподобалося. І справді, їй було приємно, бо люди там були привітні, усміхнені, не такі, як на вулиці. Харків бо був

Фото з архіву Олега Самойленка

промисловим містом, багато хто тяжко працював на заводах, все було сіре, втомлене. А в осередку «Армії» – усі доброзичливі, хвалили мене. Мама сказала тоді: «Краще будеш у тій секті сидіти, аніж із хлопцями пити й курити». Так почалася моя двадцятирічна співпраця з «Армією Спасіння».

Це Харків, а щодо Варшави?

Про це далі. В «Армії» я почав також свою професійну діяльність як соціальний працівник. Ми отримали від Нідерландів гроші на проекти для дітей, старших людей і ЛГБТ-спільноти. В останньому ніхто не хотів працювати, а я не дуже розумів, що це означає, тож погодився. Мені було 18 або 19, я вчився в університеті на історика. У цьому проєкті ми займалися профілактикою ВІЛ і СНІД. Я ходив по школах і проводив уроки на цю тему. Невдовзі всі школи мене знали, вчителі розповідали про мене одне одному, самі зверталися із проханнями прийти до того чи іншого закладу. Їм, мабуть, самим було соромно, а я приходив, пояснював простою мовою та йшов. Тоді я також почав працювати в одній сільській школі вчителем історії. Хлопець з великого міста пішов саме туди – для дітей це був шок, і для мене, звичайно, теж. Але це інша історія.

Повертаючись до «Армії Спасіння». Ця організація постійно кудись висилає своїх працівників. Так і мене відправили на конференцію до Нідерландів. Там я познайомився з групою дівчат із Польщі, серед яких була моя майбутня дружина Домініка. Я був єдиний там з України, мені було сумно, бо всі приїхали групами і розмовляли своїми мовами. Незручно було до кожного підходити, аби всі вимушено перемикалися на англійську, тому я приєднався до польок – вони говорили більш-менш зрозуміло. Ми з Домінікою одружилися в Канаді, де вона тоді жила, і треба було вирішити, де хочемо жити – в Україні чи Польщі. Дружина сказала, що буде краще у Польщі – з огляду на стандарти життя. Досі я там бував лише як турист, мені здавалося, що все супер і мова зрозуміла, тому погодився.

І що? Тут справді легше?

На це немає однозначної відповіді. Якщо говорити про матеріальні можливості, які дає Польща, то так. Я можу дозволити собі певні речі, на які в Україні, певно, не мав би грошей. У Варшаві все є, плюс я маю змогу подорожувати. Але як людині «зі Сходу» мені складно. Бо є величезна різниця в менталітеті людей тут і в Україні. Невдовзі виповниться чотири роки, відколи я переїхав, але я досі не можу звикнути до різних речей. Наприклад, до дистанції між людьми: що вони мало між собою говорять, чужі одне одному; мені бракує близькості, яку я відчуваю в Україні. Бо там люди розмовляють з тобою всюди, у трамваї чи в магазині, просто від доброзичливості.

Я – відкрита людина, і мені боляче, що, хоча я відчуваю себе частинкою цього суспільства, воно мене своєю частиною не відчуває.

Я тут живу, тут мій дім, але люди довкола так не вважають. Я маю постійно їм пояснювати, що це мій вибір. Хоча я маю дозвіл на проживання, мене завжди питають про причину приїзду, коли ми перетинаємо польський кордон. Я відповідаю, що повернувся додому. «Точно додому? Але в тебе інший паспорт, у тебе тут не може бути дому».

Я був позавчора на конференції, до мене підійшла жінка і питає: «А звідки ти?». Я кажу – з Варшави. А вона: «Ок, ти зараз тут живеш, але ти точно не з Варшави». Я уточнюю, що вона хоче почути. Де я народився? Де я мешкав? Звідки сюди приїхав? Вона у відповідь: «Ми бачимо, що в тебе не польське ім'я, у тебе іноземний акцент. Ти їв картоплю зі сметаною». І звісно, вони не хотіли нічого поганого, не образили мене, але завжди є щось, що привертає увагу до моєї інакшості. Тут люди постійно помічають її, і я маю весь час свої відмінності пояснювати.

Так, поляки, може, і дуже привітний народ, але любить чітко показувати, хто тут господар, а хто гість. А гість – не рівнозначний хазяїнові. Але ти вже справжній господар у варшавському

корпусі «Армії Спасіння», правда? Чим ви там на щодень займаєтесь?

Усе столичне відділення «Армії Спасіння» доручили нам із дружиною, тому ми насправді займаємося всім. Прибираємо, проводимо програми, відвідуємо хворих у лікарнях, їздимо до дітей у притулках. Нас тут дуже підтримує місто. Ми отримуємо фінансування, маємо працівників. У мене немає чіткого розпорядку дня. Перед нашою розмовою була жінка, яка привезла одяг, далі я домовився з хлопцем-іноземцем, він має ВІЛ і потребує ліків, але не розмовляє польською, тож ми з ним поїдемо до спеціалізованого центру.

Загалом у нас є проєкти для багатьох груп: молоді, жінок, старших людей. До нас приходять пенсіонерки – матеріально забезпечені, але самотні. Просто хочуть посидіти, порозмовляти. Відчути, що вони є одна в одній. «Армія Спасіння» – це така птаха, одне крило якої – релігійне, а інше – соціальне. І, чесно кажучи, оце друге – більше. Релігію тут нікому не нав'язують, бо цінними є всі вони. Кожен має право вірити в те, у що хоче, а ми повинні говорити комусь, що він неправий, тільки тому, що віримо у щось інше. Тому у Варшаві в пункті допомоги на Празі приймаємо всіх. Серед них – і буддисти, і мусульмани і, мабуть, атеїсти. Добрі справи людей не ділять.

«Армія Спасіння» має свої школи, лікарні, притулки та інституції різного характеру у 133 країнах світу. Цікаво, що в Україні організація була вже у 1916-1925 роках. Вона закрилася з приходом радянської влади. У нас досі залишається такий логотип: серце Богу, а рука людині. У Польщі більшість людей – віруючі, тому релігійна організація не викликає сумнівів. Щоправда, не всі вони знають, що ми не католики, але коли чують, що християни, – то заспокоюються.

«Армія Спасіння» – це притулок для людей, яких відкинуло суспільство. Старші, хворі, діти, яких ніхто не хоче. У Варшаві ми маємо групу: діти іммігрантів, ромів, в'язнів – їх нікуди не хочуть брати, бо вони вважаються «складними». Їхні історії дуже сумні, але і про таких дітей теж хтось має подбати!

Я здогадуюся, що для тебе допомагати – це не професія і не просто громадська активність, а стиль життя.

Так, і дуже важко таку роботу не принести додому.

Власне. Це, з одного боку, викликає подив, але з іншого – я бачу велику загрозу для психічної рівноваги людей, які суспільству дуже потрібні. Як ти ставишся до теми перевантаження та професійного вигорання у цій сфері? Особливо зараз, коли викликів дуже багато, а світ прямує у не найкращому напрямку?

У Польщі люди неначе від природи багато хвилюються, нервуються, у всіх навколо багато стресу. Я порівнюю це з іншими країнами, де ми працювали і мешкали – у Польщі песимізм дуже відчутний. Це кажу не тільки я. Дівчина зі Швейцарії, яка з нами співпрацює, сказала мені, коли я тільки приїхав – ти побачиш, що тут абсолютно звичайні речі стають набагато складнішими, ніж тобі здається. Все забиратиме більше енергії та сил. Я їй спочатку не вірив. Зараз вірю. Дзвониш двісті разів до якогось управління, а тебе футболять, як м'ячик, і ти постійно живеш у напрузі. Це просто так не минається: ти залишаєшся таким у транспорті, приносиш це додому.

Коли я приходжу на роботу, усі працівники мені на щось скажуться, і це, звичайно, передається і мені. Нарозказують всього, а ти думаєш: справді, все погано. Тому нам потрібна постійна робота над собою і самоконтроль. Бо не

ПОДІЇ

Виставка українських митців у Франції

З 22 по 31 жовтня в Парижі відбулася виставка «Найкращі українські митці: сучасники і майстри минулого», реалізована організацією, яка є артдилером сучасного мистецтва «The Meloy Art» та приватним об'єднанням митців, колекціонерів та кураторів мистецтва «Мистецьке коло Зої» у співпраці з Культурно-інформаційним центром Посольства України у Франції.

«Франція, зокрема Париж, завжди були зразком і джерелом натхнення для українських митців. Такі імена, як Соня Делоне, Казимир Малевич або навіть Серж Лифар перегукуються у нашому спільному спадку, наші таланти увійшли у світову історію мистецтва.

Культурний діалог, який вони породжували у своїй творчості, не має собі рівних: енергія, народжена в Україні, та її натхнення у формах, візерунках, палітрі кольорів знайшли сприятливий ґрунт, підживлений культурним вибухом у Місті Вогнів.

Народжені між 1870 і 1919 роками в Україні, десять великих майстрів, присутніх на цій виставці, вирізняються тим, що творили тривалий час у Франції, або ж і взагалі залишилися тут жити.

Сім відомих художників сучасності, представлених на цій виставці, стали частиною цієї традиції, і вони продовжують зміцнювати місток між нашими культурами», — розповідає кураторка виставки художниця Зоя Скоропадєнко, українка, яка живе у Європі з початку 2000-х років.

Звісно, митці, про яких мова, належали до паризьких мистецьких рухів ХХ століття, а дехто й відіграв у цих рухах визначну роль: так, для прикладу, сталося із Жаном Песке (Jan Mirosław Peske).

Багато хто з художників, котрі народилися на початку минулого сторіччя в Україні, росли на перехресті двох культур — української і польської, увібрали у своїй творчості найкраще з двох світів. Центром мистецтва на початку минулого сторіччя був Париж. І саме до нього вели всі дороги.

Творчість Жана Песке — поєднання польської, української та французької культур — і, можливо, навіть шведської, оскільки предки по лінії батька мали шведське походження.

Майбутній художник народився у сучасному Первомайську, Миколаївської області.

Родина була досить заможною, жила у маєтку Новосілка, біля Голованівська, тогочасного Балтського повіту.

Батько Ян був лікарем, мама Антоніна (дівоче прізвище — Знамеровська)

Відкриття виставки

походила із заможної родини українських поміщиків.

Дитинство майбутній художник провів у родинному маєтку, далі його відправили вчитися до ліцею в Києві. Однак хлопчик записався ще й на курс малюнка у Рисувальну школу Миколи Івановича Мурашка. Родині це не дуже подобалося. Однак наполегливий юнак вмовив батьків на продовження навчання — і далі поїхав вивчати архітектуру, графіку і живопис до Одеської рисувальної школи.

Далі він їде вчитися до Варшави — до живописця Войцеха Герсона. І тут хлопцеві пощастило: відомий польський художник не просто роздивився талант учня, а й таки переконав батьків хлопця дати грошей на навчання сина у Франції. Батьки спершу опиралися тій ідеї, і навіть польська преса того часу писала, що родина Жана Песке насильно хоче перетворити художника з великим талантом на гречкосія. Але втручання Герсона врятувало майбутнього художника від такої долі.

Польська письменниця, мистецька критикиня та актриса Габрієля Запольська, котра висвітлювала постімпре-

сіоністичний живопис, ввела Жана до кола тогочасного авангарду.

У Франції молодий художник вподобує собі роботу на пленері — тобто малювання на відкритому повітрі.

▲ Жан Песке, пейзаж

У пейзажний період він вважав себе учнем імпресіоністів, і казав, що «імпресіонізм справив на мене буквально ефект вікна, відкритого у природу».

Особливо часто малював морські узбережжя та ліси, за це його назвали

«поетом дерев і лісним живописом». Іноді у пейзажах траплялися архітектурні мотиви.

Але загалом його творчості характерний широкий діапазон технік, тем, настроїв.

Часто малював родинні сцени, рідше — портрети й натюрморти.

Також дуже майстерно малював китайською тушшю, цікавився творчістю японських художників.

З колеґ цінував творчість Едуара Мане, Клода Моне, П'єра Пюві де Шаванна, Оділона Редона, Жоржа Сера та Огюста Родена. Про решту писав, що «найбільшою вадою сучасних художників є брак ширості».

Про себе ж писав так: «Я хотів би колись довести свої роботи до такого стану, щоб вони промовляли якнайсильніше до почуттів. Шляхетність лінії та композиції, сила гармонії та світла — це мої прагнення».

Його твори дуже цінували сучасники, зокрема, прем'єр-міністр Франції Жорж Клемансо.

Серед колекціонерів його творів — Гійом Аполлінер, Фелікс Фенеон, Марія Склодовська-Кюрі та її родина.

Історики французького мистецтва вважають Жана Песке одним із фундаторів Паризької школи.

Дві картини пензля цього майстра мали можливість побачити відвідувачі виставки українського мистецтва у Парижі.

Також на виставці були присутні роботи митців минулого — Юлія Шаповала, Василя Кричевського, Саші Залюка, Ніколаша Полякова, Євгена Конопальського, Адольфа Федера, Василя Бурлюка; та сучасних українських митців та мисткинь — Оксани Стратійчук, Олександри Сиси, Олеси Джураєвої, Матвія Вайсберга та Зої Скоропадєнко.

Виставка тривала з 22 по 31 жовтня 2021 року у Культурно-інформаційному центрі Посольства України у Франції. Попри надзвичайну насиченість мистецького життя Парижа, де щодня відбувається понад 60 культурних подій, українську виставку відвідали багато музейних експертів, колекціонерів мистецтва, послів, власників галерей, експертів Christies, Sotheby's та Drouot, студентів — і звичайно, багато мешканців та гостей Парижа.

За матеріалом Марини ОЛІЙНИК, пресслужба «The Meloy Art»
Фото надані авторкою статті

→ варто усе погане брати близько до серця. Я люблю побажати працівникам у чаті гарного дня. Вони дивуються і кажуть: «У тебе стільки позитиву!». Це не так, я бачу все, не тільки хороше. Але не можна жити лише у негативі. Нам треба зменшувати напругу.

Як думаєш, це бажання бачити єдність серед людей і позитив «привезене» з України?

Знаєш, за мого дитинства ми жили у невеликому двоповерховому будинку, у нас був чорно-білий телевізор, і всі сусіди приходили дивитися «Санта-Барбару». Таку Україну я пам'ятаю. Ніби й бідну, але люди були разом. Ми всі одне одного знали.

Мені у Польщі зараз бракує однієї такої смішної речі — лавки перед домом. У нас це завжди було, там постійно сиділи бабусі, які між собою розмовляли і все знали. Не треба було домофонів — бабусі виконували їхню функцію.

Хто коли заходив чи виходив; хто, де і в який час працює; який Вася у якій квартирі живе. Зараз, певно, Україна вже інакша, і до неї по-іншому ставитиметься моя дитина... мабуть, як гість, турист. Але для мене — це ті гарні речі, які я завжди буду пам'ятати. Я сім років не був у Харкові, нещодавно поїхав — і

майже забував. Після декомунізації змінилися назви вулиць і станцій метро, ціни вже інакші, їжа також: ти ніби й удома, але вже не можеш сказати, що це твій дім.

Як це — їхати у світ зі своєю українською ідентичністю? Бути українцем — це...

...бути вільною людиною. Можливо, моя мама так би не сказала, бо пам'ятає іншу Україну. Але для мене це саме так. Українець — це людина, яка весь час відстоює свою свободу. І прагне бути вільною. Передусім — від спадщини комунізму, багажу, який мусіли нести наші бабусі і дідуся.

Багато людей, особливо у Польщі, живуть у неволі минулого. Вони постійно повертаються до часів війни і травми. Я відчуваю, що незалежний від цього. Я знаю історію, безперечно, і всі ті погані події. Але я не сприймаю їх як істини життя. Я зауважив, що поляки, навіть молоді, весь час повертаються до минулого, не можуть його відпустити. Я в Україні ніколи не бачив, щоби люди так переживали через це! У Польщі, якщо ти ввімкнеш телевізор, там точно показуватимуть якийсь фільм про війну, де будуть злі німці або росіяни... тобто точно буде хтось поганий,

якийсь ворог. Цими темами весь час намагаються маніпулювати. Наприклад, стрічка «Волинь». Коли я подивився її, мені було соромно і важко, я хотів одразу писати великий текст у соцмережі й вибачитися за свій народ, але дружина запитала: «Що ти насправді хочеш їм сказати? Є люди, які не змінять свою думку. Нормальні і так розуміють історичні факти». Мені полегшало, бо ми не можемо брати на себе всі гріхи своїх народів.

У нас в університеті постійно пробували змінювати історію, робити її політичною. Під час виборів нам казали: дивіться, хто виграє, від цього залежить те, як ви будете писати історію. Я завжди наголошував, що так не може бути. Там, де є конфлікт, завжди будуть щонайменше дві сторони. І тут не вийде сказати однозначно, що хтось хороший, а хтось поганий. Так само, як і у випадку кожної людини — вона робить і гарні речі, і не дуже.

Звичайно, всі ми пам'ятаємо страшні події, але вже їх не змінимо. У Польщі саме ті люди, які не є безпосередніми жертвами Волинської трагедії, найбільше говорять про збірну трагедію народу. Поляки живуть у постійному стані жертви і пошуків свого ворога. Чомусь їм так простіше.

А ти відчуваєш, що як українець маєш бути цим «ворогом»?

Іноді мені здається, що люди так це сприймають. Але тільки через те, що нас не знають. Вони мають свої прості уявлення, упередження. Наприклад, що всі українці — бандерівці. Але пізнання ламає стереотипи. Навіть нещодавно: їду в автобусі з дитиною і дружиною, біля нас сидить старша жінка. Водій їхав неохоче, ця пасажирка почала казати: «Ну подивіться. Набрали тих українців, а вони не вміють кермувати!». І я собі думаю: відповісти щось чи ні? Вирішив відповісти. Вона відразу почула акцент, тобто до неї мало би дійти, що сказала що не те. І потім вона додала — насправді не всі вони такі погані, ті українці. Тобто вдалося трохи зламати цей стереотип.

Чи ти не думав поставити лавку перед своїм домом у Варшаві?

Думав, навіть питався про це в адміністрації. Вони відповіли, що не можна, бо так вони борються з наркоманами і алкоголіками на вулицях. Це трохи смішно, бо наркомани і так сидять біля мого будинку на Празі, тільки не на лавках. Утім, я створюю «невидимі лавки» у своєму житті. Це для мене означає бути собою, розмовляти з людьми. ■

Кася КОМАР-МАЦІНСЬКА

Еволюція

Вшитко промине, вшитко ся мінят, адже еволює. Незмінний єст лем Бог. Не хоче ся вірити, же не так давно ишы Церков з Дарвіном воювала. Прецін еволюция не касує біблійной візії сотворіня сьвіту, сучасна наука тото само бесідує, лем іншима словами. В каждого своя мова и спосіб представліня фактів. Ріжниці сут, дахто повіст, же барз великы. По правді так єст, атеїсти бесідуєт прецін, же нїт Бога. Ци може існувати більше розеднаня? Подля атеїстів вшитко зродило ся з правыбуху, котрий самочынні заїстніл. Зьвідам ся: *Чи за тым «самочынным выбухом» не стоїт Бог?* Не доведу того, же стоїт, ани они, же не стоїт. Мало того, прецін первісна експльозия єст лем гіпотезом, адже по што нам сварити ся на тім, чого менше сме істы, як заранішньої погоды. Можна на тот «выбух» и інакше посмотріти, прецін може быти так, же бесідуєме о тім самім, лем іншых слів добераме, описуючы прецін незнане. Чорт невіру в науковы лашкы хоче позберати.

Краще буде не цофати ся аж так далеко, аж до самого початку, до Монады, котру я зову Богом, останне в суто юж чловечым сьвіті, котрий цілий час ишы прецін еволює. Чловек єст вінцьом вшелеякого сотворіня, єст істотом недосконалом, але найдоскональшом з недосконалых. Маме в собі тін Божой влады, з Божой волі на землі Його місце заняли сме и в імені Всевышнього володієме сьвітом. Знам, лем чловек віруючий в Бога буде так думал, але аджи атеїста згодит ся зо мною, же чловек має владу, годең блага чынити, але може тіж вшитко промарніти. Часом годең стратити владу аджи над самым собом. Великій Леонардо да Вінчі повіл, же: *Найвыжшом владом человека єст влада над самым собом*, я лем за ним повтарям. Нерушымом опоком для віруючых єст Бог, Котрий так себе самого звал: *Єм, Котрий Єм* (2М. 3, 14). Адже Бог не еволює и все: Єст такий, якій Єст, Бог існує понад часом и нигда ани на йоту ся не змінят. Незмінніст єст фундаментом Предвічного Бога, не промине так як сьвіт. Кед будеме блиско Бога, адже не зотреме з себе Його подобы, будеме разом з Ним жыти и жыти. В Бозі не є ночы, все лем ден існує, бо Бог єст Сьвітлом нигда ани на хвильку непригасаючым. Тоты, котры Бога не видят, твердят, же Го не є, а правда єст така, же не видят Го, бо фурт жыют на другі півкулі, котра «плечами» до сонця ся обернула и за то огартат іх темрява. Цілий час втічут од Бога. Малий Принц, 43 разы переставлял кресло, жебы тішыти ся тым самым заходом сонця, а атеїста хыбаль ани не рахує кілько раз переставлят трон свого жытя, жебы лем часом Сонце Правды го не осіяло. Чловек сам на Бога мусит ся отворити, Бога мусиме до свого жытя запросити. Бог не буде нас знесилял до того, жебы сме Го любили. Не была бы то любов, а підданьство, а прецін чловек має вільну волю, може аджи свого Сотворителя одшмарити и заперечыти Його існуваня.

Наша еволюция має не єдно, але ріжны лица. Каждый чловек має в собі частку Бога, за то не цілий підлігат еволюції, бо має в собі тін Божой незмінности. Душа, котру маме од Бога, так як Бог єст вічна, адже не еволює. Поета повіл: Не вшыток умру... бо сьвідом єст того, што сотворил, же велике оно. Зато думам, знам, же цілий не гмру, але не за то, же творю великы діла.

Вірю, же не цілий гмру, бо мам в собі частку Предвічного, котра не змінят ся, адже гмерти не може. **Каждий з нас має частку Бога в собі, атеїста тіж, хоц в тото не вірит. Існуваня тых, котры в Бога не вірят, не доводит того, же на сьвіті нїт Бога.**

Од каменя до атому

Мож было бы повісти, же маме ріжны еволюції, еволюцію лінеарну, то така, в котрі зміняме ся по кус, малыма крочками идеме до переду, выходиме на выжчий шабел еволюційной драбины, адже фурт в гору ся пнеме. Не знам, яка была правильна коляй, гнеска юж лем можеме ся додумувати як то ся могло стати, же чловек дішол до того, де єст и кым єст. Найстарший чловек мешкал в яскыні, не сіял ани не садил, лем зберал вшитко, што на землі выросло и дало ся зісти. Скоро ся вчыл, юж товды серед нами были «саперы», неєден чловек згинул, бо не з того дерева што треба зіл овод. Наука не єст туня, часом за ню треба голову оддати, лем тот еволювал, котрий мал все голову на карсі и не лем од парады. Пережыл лем тот, хто думал и уважні вшиткому призерал ся и порівнувал з тым, што сховане в пам'яті. Кед не хотіл гмерти, мусіл тямити, якы овочы ци грибы гвони зіл тот нещасник перед своей смертьом. Кед радиме о первісним чловеку (о зберачах и полювачах), то мож было бы навести пословицю наших дідів: *Помаленькы дзядкы скачте, бо великы торбы мате*. Баба Параска бесідували, же жебрака по великих торбах мож было з далека познати. Найчастіжше были порожні, але дзид нигда в дорогу не выбирал ся з малом торбинком, бо кед бы му ся трафили великы дары, до чого бы іх взяв? Подібні было з первісним чловеком, зберал далеко од яскыні и тото, што нашол, кільометрами нюс до своей прахыжы. Певні нераз, кед мішок ся роздер, дашто ся му коло яскыні розсыпало.

Рільник

Кед зиму пережыл, зерно на яр зышло и розумний чловек скоро зміркувал, же може го посіяти ближе хыжы, та не буде мусіл тілко кілометри ходити. Скоро навчыл ся будувати хыжу, правда, першом хыбаль была хатина з голузя, а жебы зимом тепліжше было, вкопал ей в землю. Пак аж дішол до деревяных хыж. Подібні было зо зьвірином, скорше літал за ньом по лісі, а каждая зьвірина прецін свій розум має. Гнешні волкы тіж го маюť и за то сідят в наших, а не в словацкых лісах, де полюваче до них стріляют. Нашым не вільно, бо пан волк єст під охороном польского уряду. Науковці бесідуєт, же пес єст першым зьвірятом, котрого чловек освоїл, волк єст його предком. Пак пришла коляй и на іншы зьвірята, з котрых найважнішым єст хыбаль кін.

Кін

Бесідуєт такє, бо кін в еволюції чловека занимат почесне місце. Народы, котры го собі не присвоїли, затримали ся на нижчых шаблях розвитку люцкосты. Думам о народах Африкы и автохтонах обох Гамерик. Вынятком єст культура Маїв, Астеків и Інків, але мож прецін повісти, же іх юж не є. Знам, фізичні ишы існують, але іхня могутня культура зышла під землю разом з іхніма предками. Причинили ся до того

конквістадоры. Автохтоны Гамерикы мали свое писмо, а якже, але гнеска ниhto го юж не одчытат. Кін и гнеска має в собі штоси выняткового, знаме прецін гіппіку и гіппотерапію, але я не о тім. Прачловек, котрий присвоїл собі дикого коня, почал ся скорше розвивати. Дальше заїхал и скорше втюк, кед треба было втікати. Чловек на кони был не лем більший, верхом іхаючий барз долго в очах іншых люди был паном. З горы на вшиткых смотріл и то не лем дослівні, чул ся кымси ліпшым од тых, котры идут піше. Кін долго чловека нобілітувал, так як и скірні (*Познаш пана по холявках*), котры до гнеска сут частью уніформу правдивого коняря. Чловек сідачий на кони скорше еволювал, з воюючых народів лем єден выходил переможцьом. Кед піше идеш проти ворожой ізди выграти-с не годең. Кед кінниця ишла на кінницю, выгравали тоты, котры ужывали юж стремена. Лацніжше было ім керувати коньом, втримати ся (адже не дати ся з сідла высадити), уникати вістря чужой зброї и самому на право и ліво вороговы разы задавати. Стремєно - мала річ, а має величезне значыня. Чловек еволює цілий час, выдумує нову зброю и спосіб обороны перед наїздниками. Кед створєно лук и меч, пак выдумано и шыт (тарча). Перед мечом ворога своїм ся оборониш, але перед стрілом з луку выпущєном схвати можеш ся лем за шытом. Адже з тьма змінами ріжні бывало, часом были то великы зміны, а часом невелику річ лем змінєно, ізді крыла додано. Думам о гусарях, під Кірхольмом (27 IX 1605) неціле 4 тисячы (в тім лем з 2000 литовских гусарів, татарів и козаків) розбило 12 тисячну армію доборового шведского війска и то узброєного в найновшу пальну зброю. Было іх більше, але кед почули шум вытворений натєраючыма гусярами (и то аж з двох сторін), здавало ся ім, же противника єст 10 раз більше. Драпака дали перед три разы менше чыслєнным війском, котрого побідити повидни.

Час будовы и руйнуваня

Коли чловек з яскыні вышол, жебы безпєчніжше ся чути, почал будувати грады. В наші культурі град то замок, але и місто. Малы грады лицарі будували на горах, а міста мішане обводили грубыма и высокыма мурами. Кед гармату выдумали, грады шляхті (лицарів юж не было) и муры містам стали непотрібны. Перед ворогом іх и так юж оборонити не могли, а дбання про добрий іх стан коштувало вельо пінязи. За то Краків, там де стояли подвійны муры шільно опасуючы місто, гнеска має Плянты.

Сучасны характерники

Справді, вшитко промине, юж в II Сьвітвой війні кінниця не значыла нич, танкы и самолёты давали перемогу. Англію самолёты вратували, а Сталінград танкы. Знам, декотры бесідуєт, же Наполеона и Гітлера переміг не білий ци червєний цар, а атаман Мороз зо своей справжньом зимовом армьом.

Гнешній мілітарний сьвіт змінил ся, зброя рахує ся, але найціннішом збройом єст чловек. Праві каждая гнешня єдносткы, своїх характерників, котрых так, як тых справжніх козацкых, каждый ворог ся боял як адового огня. Подумати, же колис, хоц державы

своей не мали сме, а мали сме єдно з найліпшых війск товдышнього сьвіта. Козакы были найліпшыма вояками, европейскы міста нанимали іх яко сторожу. Козакы были заводовым війском, котре мурів европейскых міст за грошы боронило, так як іншы так званы наємны війска, але козацка чест и гоңір не дозволяли доплати раз даного слова. Мішанє знали, же козак не здаст борєного міста за більшы грошы од наїздника. Він, жебы жытя мирного населєня боронити, аджи свою голову годең скласти. Козак даного слова за більшы грошы не продал. Козакы знали ся на вояцї як мало хто, підповіли, што в мурах поправити и керувати іх обороном як рідного хутору. Гнешні елітарны єдносткы складаюť ся з таких самых характерників, люди, котры и без зброї, голыма руками зможут нас захыстити.

Інша еволюция

Еволюция має другє лице, декотры люде еволюєт вільніжше, в Амазонії чловек гнеска ишы жьє так як нашы предкы тісячы років тому. Але не о них хочу бесідувати. Сьвіт нигда не был монолітом, біблійний опис сотворіня Адама єст лем поетичном алегорийом, а не точным переказом того, як Бог нас сотворил. Лем Бог знає як было, простому чловекови три тісячы років тому (менш більше товды жыл Мойсей, товды списано першы книги Старого Завіту) повіл так, жебы зрозуміл. В ничім го не сциганил, ани Адама зродженого з землі, ани Євы, котра єст матірью вшиткых жыючых. В Біблії прародичє маюť лем сьнів, адже одкале брали си жены? Того біблійного ребуса гнеска не розвяжеме, бо за слабы умы мамє. Нас цікавити будут люде, котры сут з нашого культурового округа, котры медже нами жыюť, котрых боити ся нам треба. Так си тепер думам, ци они не сут подібны до неандертальчыка, чловека, котрий з мамутами и яскыньовыма медведями ся борол? Правдом єст, же не літаюť по поли з камінным топором, ци списом, и не мечут за нами каміньюм, але з мачетом, а якже. Єден ци другий великий бетяр фурт нас лем атомом страшыт. Шкода, же ниhto гнеска юж не бесідує так як Володимир Великий: *Иду на Вы*. Свої войска высылаючы — бесідуєт, же то не іхні воякы такє натворили, але землі през них завоюваны скоро соєдинуюť зо собом. Но бо люде, жыючы на них, іх «барз просили», так як 1939 рока. Брєхня єст іхньом збройом. Грецькі ад мал цербера, а в гнешнім сьвіті медже нами жьє армія інтернетовых церберів, котры пильнуюť, жебы правда не вышла на сьвітло денне. Они не лем правду хочут заперти, сут сучасным двосічным мечом, котрым брєхлива влада не лем правду хоче затримати, але заливат нас фальшом и дезінформацийом. Гнеска не рахує ся кількіст війска, але якіст. Сталін перед II Сьвітвом війном сам вынищыл найкращых командирів Красной армії, всьяди віділ шпїонів або конкурєнтів до влады в СССР. Пак змудрів (перестал аджи з Церквом воювати) и своїх посадил не лем на вершку армій «братніх народів», але и в іхніх Церквах. Своіх янчарів в Москві школив. Гнешні сьвіт на ухах стає, великий медвід аджи на заяця мусит уважати, але лем на того, котрий до хвоста причыпил си маленьку атомову бомбку. ■

Борис ЛЕМКІВСКИЙ

Історія

Лицар українського слова

Ми не обираємо час, у якому живемо, час обирає нас...

За радянських часів в Україні склалася дивна і досить небезпечна тенденція, за якої творчість митця, письменника, майстра слова оцінювалася не за рівнем таланту, а з позицій соціально-політичної боротьби з класовими ворогами та обов'язкового оспівування героя-пролетарія та партійних діячів. Іншої думки, точки зору не могло існувати. Адже незгодні з таким алгоритмом оголошувались ворожими елементами і, зазвичай, позбавлялися права на життя. Так, всередині 30-х років сталінська м'ясорубка поглинула його на довгих 22 роки, але не зламала і не знищила, як багатьох творчих, безкомпромісних, правдолюбних і самовідданих.

Ця особистість була центром двох хвиль відродження: у 20-х роках майбутній письменник розпочав свою літературну діяльність на тлі бурхливих державотворчих процесів в Україні, у 60-х був активним учасником дисидентського руху. Йдеться про письменника, публіциста, майстра психологічної прози, одного з найкращих знавців української мови Бориса Антоненка-Давидовича.

Народився Борис Антоненко-Давидович (прізвище за документами — Давидов) на зламі століть — 5 серпня 1899 року у селі Засулля в передмісті Ромен Полтавської губернії (нині місто Ромни Сумської області) у родині машиніста-залізничника. З теплотою і шемом згадував Борис у своїх спогадах батька Дмитра, називаючи його лагідно невдахою і фантазером. Батько був зовсім не пристосований до практичного життя, тому нещаслива доля випала й матері — «мати клопіт з двома дітьми, з яких одною дитиною був я, а другою неборака-батько». Батько пропав безвісти на війні 1915 року. Після закінчення Охтирської гімназії Борис Антоненко-Давидович вступив на природничий відділ фізико-математичного факультету Харківського університету, пізніше натрапив на своє — перевівся на історико-філологічний факультет Київського університету та Київського інституту народної освіти, однак через матеріальну скруту, безперервну зміну влади, численні арешти 1922-1923 років вищої освіти так і не здобув. Навчався самотужки, «читаючи в бібліотеках та з великої книги життя». У юнацькі роки почав вивчати історію свого роду. Довідався, що прадід належав до славетного козацького роду, а за умов тотальної русифікації взяв собі доволі поширене прізвище Давидов. З юнацьким запалом та ідеалізмом заходився Борис відшукувати своє козацьке коріння... І таки знайшов — став Антоненком-Давидовичем. Захо-

▲ Борис Антоненко-Давидович

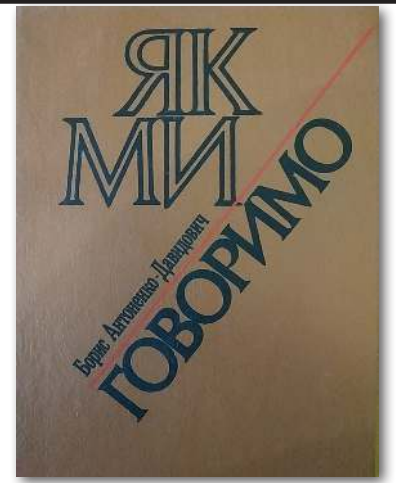
пився українською національною ідеєю, в якій утверджувався завдяки творам Івана Франка, Тараса Шевченка, Лесі Українки, Павла Грабовського. Ці твори стали своєрідними дороговказами, які формували подальші національні погляди юнака і його письменницькі здібності. Тематика перших оповідань — революція і національне пробудження української провінції. Писав під псевдонімами Богдан Вірний, Антонечко Б., Петро Котик. Починав російською мовою, ще навчаючись у гімназії. Українською мовою дебютував 1921 року в охтирській пресі. Перше оповідання «Останні два» з'явилося 1923 року у київському журналі «Нова громада». Потім твори Антоненка-Давидовича друкувалися переважно в «Новій громаді», харківському «Червоному шляху» та київському журналі «Життя й революція». Того ж року в «Червоному шляху» побачила світ драма «Лицарі абсурду».

1928 року виходить його знакова повість «Смерть», у якій виразно і чітко виявляється його антикомуністична, антибільшовицька позиція, за який твір смерть мала загрожувати самому авторові. Повість завдала письменникові багато прикрощів, серед яких і двадцятирічні репресії. Понад шість десятиліть пролежала вона у спецховищах і лише 1989 року знову побачила світ. Господь уберіг Бориса від смерті, яка спіткала багатьох. Сповнений творчих задумів, він вправно відточує слово-зброю, замість поступу до світлого майбутнього письменник змальовує злидні, безвихідь, тупість і жорстокість повсякденного життя. Його твори сповнені здорової критики, іронії, навіть сарказму у змалюванні дійсності. Він належав до особливого літературного об'єднання «Ланка», яке пізніше було перейменовано на «МАРС». Ця абревіатура розшифровувалася як майстерня артистичного революційного слова. До складу майстерні входили: Валеріан

Підмогильний, Григорій Косинка, Євген Плужник, Тодось Осьмачка, Іван Багряний. Яка доля спіткала цих майстрів? Одних було репресовано і розстріляно, інші вчинили самогубство або збожеволіли, померли від хвороб на засланні, не витримали жорстоких умов. Борис Дмитрович працював учителем української, російської та німецької мов, викладав українську й російську літератури, секретарював у редакціях, редагував чужі твори й перекладав, дещо й сам перекладав з російської та німецької.

Тим часом репресії набирали обертів. Постійні допити і арешти творчої інтелігенції, самогубство Хвильового та Скрипника глибоко вразили Антоненка-Давидовича й були сприйняті ним як свідомий і цілеспрямований наступ на українську літературу й культуру. Він мусив тимчасово виїхати до Алма-Ати, де працював у видавництві редактором. Але, на жаль, це не врятувало письменника. 2 січня 1935 року його було заарештовано як «терориста» і під конвоем доправлено до Києва. Вирок — 10 років таборів ГУЛАГу (Головне управління виправно-трудових таборів), а 1937 року додано ще 10 років БАМЛАГу (Байкало-Амурський виправно-трудовий табір). З 1951 року — довічне заслання до Красноярського краю. Так у «країні рад» вирішували долі освічених, мислячих, талановитих... Врятувало письменника те, що він мав початкову фельдшерську освіту, а це в умовах таборів було на вагу золота — керівництво в обхід наказів згори цінувало таких в'язнів!

«2 січня 1935 року надовго обірвалася моя літературна робота. З незалежних від мене причин я опинився в таких обставинах, коли про літературу годі було й думати. Мені довелося побувати тоді землекопом і шахтарем, слюсарем і бухгалтером, фельдшером і секретарем суворого начальника. Не раз мені здавалося, що з літературою я покінчив назавжди. Я занадто стомлювався фізично й морально...», — згадував Антоненко-Давидович. 1956 року його реабілітували. Він знову взявся за літературну діяльність. Доопрацьовував привезений у чернетках із заслання психологічний роман «За ширмою» (вийшов 1962 року окремим виданням), який високо оцінили молоді шістдесятники Василь Симоненко, Іван Світличний, Іван Дзюба. 1970 року вийшла друком книга-скарбниці нашої мовної спадщини «Як ми говоримо», де автор виступив активним борцем проти свідомого зросійщення українського правопису (з якого вилучали питомо українські літери), вболівав за чистоту української літературної мови, без суржику. До речі, на українському ра-

діо було створено цикл передач «Як ми говоримо» за однойменною книгою Бориса Антоненка-Давидовича.

Це була справді могутня особистість, яка жодного разу не похитнулася у своїх поглядах і переконаннях. «Я взагалі не зустрічав більш трагічної постаті, ніж Борис Антоненко-Давидович. Життя ніби взялося дослідити на ньому, що може витримати людина», — підкреслював український письменник Анатолій Дімаров. Борис Дмитрович мав енциклопедичний розум, чисту і добірну мову, глибинно і достеменно знав історію Києва — вулиць, провулків, пам'ятників і понад усе, з його ж слів, любив Україну. Його донька Ярина Антоненко-Давидович згадувала батькові пророчі і далекоглядні слова про те, що «вже скоро ми доживемо до часів, коли біля Верховної Ради і на майданах українських міст замайорять жовто-блакитні прапори». Вже скоро...тільки шкодував, що сам не доживе до цього. Він не дожив лише кілька років до того, коли здійснилося його заповітне бажання — було проголошено незалежність України, а улюблена пісня Антоненка-Давидовича «Ще не вмерла України» стала державним гімном українського народу. Помер Борис Антоненко-Давидович 9 травня 1984 року у Києві. Поховали його на віддаленому тоді від Києва Лісовому цвинтарі, під пильним наглядом працівників КДБ (Комітет державної безпеки СРСР, рос. Комитет государственной безопасности СССР), яких на похороні було більше за друзів та шанувальників творчості великого українця. І лише за незалежної України було поціновано життєвий і творчий шлях митця: присуджено Державну премію імені Т. Г. Шевченка 1992 року за збірку художньої прози «Смерть. Сибірські новели. Завишені оцінки».

Відомий український інтелектуал та дисидент Євген Сверстюк окреслював глибину і силу його постаті так: «Він випив повну чашу української долі, пив її до останнього подиху. Доля йому судила зв'язати розірвані ланки українського життя, порубаного й затоптаного, і поєднати у своїй особі добу визвольних змагань часу революції 17-го року, добу короткого відродження, розстріляного в 30-ті роки, з добою задушеного відродження 60-х». ■

Юлія КАМІНСЬКА
Фото з Вікіпедії

Продовження з 4 сторінки

«Я вам дуже дякую: усім друзям, активістам, тим, хто підтримував акцію зі звільнення мене і інших політичних в'язнів. Я це все бачив і знав. Могло здаватися, що така боротьба не може увінчатися успіхом, адже Путін не відпускає своїх в'язнів, але, як бачите, — я тут, вдалося. Усі разом ми можемо робити великі речі. Але Путін не здається, він і далі продовжує боротьбу, і не лише проти України, а проти всієї Європи. Як-от те, що він зараз робить у Білорусі: біженці — це штучна історія, щоби впливати на Польщу і ЄС. Україна вже восьмий рік тримається. І тільки разом із поляками, з європейцями ми можемо вистояти проти цієї навали», — підкреслив режисер.

«Зараз ви побачите фільм „Носоріг“, робота над яким почалася ще 10 років тому. Він пройшов довгий шлях. Це дуже важке, іноді жорстоке кіно: про 90-ті роки, про період кримінального „безпределу“ (беззаконня, — ред.), який був в Україні. На щастя, він закінчився. Але говорити про це треба, оскільки цей час дуже на нас вплинув», — додав Сенцов.

Фестиваль розростається: і в контексті фільмів, і міст, де проходять покази, і в контексті глядачів та волонтерів.

«Спочатку волонтерами були лише українці: переважно з України, але також і з Польщі. Впродовж останніх двох років ситуація змінилася. Тепер, наприклад, в нашій команді, мабуть, половина — це поляки», — розповідає ба-

гаторічна волонтерка фестивалю Уляна Дрижак. Вона зазначає, що і серед аудиторії помічає дедалі більше поляків. «А ще мене вразила одна глядачка. Це жінка середнього віку. Мабуть, приїхала сюди на роботу. Я помітила, що вона ходить на кожен показ. Підходжу, питаю, як їй фільми, і додаю, що вона тут дуже часто буває, це тішить. І та жінка з таким спокійним достоїнством мені відповіла: я весь рік не дивлюся кіно, а коли починається фестиваль „Україна“, купую квитки на всі покази», — додає волонтерка.

Вже другий рік поспіль Український інститут є партнером кінофестивалю. Також підтримує його Посольство України. На відкритті події вітання його очільника Андрія Дешиці пока-

зали в записі, натомість на закритті він був присутній особисто. Тоді ж гості заходу подивились стрічку «Погані дороги» Наталії Ворожбит.

Також упродовж фестивального тижня глядачі могли обирати найкращу роботу. Нею стала «Моя війна» Маші Кондакової.

З 11 по 21 листопада фільми можна було дивитися онлайн. Захід пройшов також у найбільших польських містах: Катовицях, Познані, Любліні, Кракові, Гожові-Великопольському, Лодзі, Торуні, Вроцлаві, Гданську, Білостоці.

У наступному номері читайте інтерв'ю з директоркою фестивалю Беатою Беронською-Лях. ■

Христина ЗАНИК
Фото з фейсбук-сторінки фестивалю

Фото надав автор статті

УКРАЇНЦІ У СВІТІ

Українці на Лонг-Айленді провели щорічні збори ООЧСУ

42-й відділ Організації Оборони Чотирьох Свобід України в Америці продовжує свою діяльність

Як пройшли збори

10 жовтня на Лонг-Айленді в шта-ті Нью-Йорк після тривалої перерви, спричиненої пандемією коронавірусу, відбулися щорічні звітно-виборчі збори 42-го відділу Організації Оборони Чотирьох Свобід України в Америці (ООЧСУ). Присутніх привітала, вела збори й представила звіт голова відділу Галина Фенченко. На засіданні були присутні члени відділу, серед яких заступник голови Володимир Коваль, секретар відділу Юлія Трояновська. Частина членів організації приєдналася онлайн або в телефонному форматі.

Анна Кійко, фінансова референтка, представила детальний, точний та компетентний звіт про економічну діяльність відділу від часу останнього засідання. Вона не тільки займається оформленням документів та стежить за фінансовою дисципліною видатків, а також закуповує різні продукти та предмети побуту для організації різноманітних заходів.

Ірина Трояновська — голова ревізійної комісії відділу, яка разом з Олею Ягнич та Любою Мицьо перевірила правильність ведення фінансової документації та цілеспрямованість витрат,

заявила, що недоліків у документах не виявлено.

У наступній частині засідання Номінаційний комітет запропонував, щоб через особливу ситуацію з пандемією залишити членів управи відділу на попередніх посадах до наступних щорічних звітно-виборчих зборів. Пропозицію було підтримано одностайно.

Присутні зазначили, що раніше прийнята програма відділу реалізовувалася у доволі складних умовах. Перша з них — пандемія, а друга — судові справи (які тривають) між головною «старою управою» та «новою управою». Незважаючи на ці обставини, найважливіші раніше заплановані завдання були успішно виконані. Зокрема організація надала значну фінансову підтримку особам, громадським організаціям та церковним установам, які потребували допомоги в Україні та Польщі. Коли ці дві незручності — пандемія та спір між «управами» будуть вирішені, ми переконані, що діяльність нашого відділу повернеться «на стару колію» та стане ефективнішою.

У довгі карантинні дні, маючи більше часу на читання, деякі члени нашого відділу були у захваті від книг, які ми привезли з України та Польщі. Йдеться

про книгу 96-річної Івонни Машак з Лондона під назвою «Дорогами минулого» (2019). Авторка провела 10 років у таборі на Колимі. А також мова про унікальну книжку «Banderówka» («Бандерівка» українською) Гжегожа Джуса, архітектора з Ольштина (Польща). Автор на майже 500 сторінках записав спогади своєї бабусі Емілії із Закерзоння.

Описую ці публікації, тому що це дев'ять та десята книги, які ми рекомендували членам нашого відділу за останні 3-4 роки. Цим благодійним «імпортом» цікавих книг, особливо з України, займається автор цих рядків.

Треба підкреслити, що у нашому 42-му відділі панують згода, взаєморозуміння та дружба. Безсумнівно, сприяє цьому «наша Галя», як ми її всі називаємо. Наша голова відділу родом з Тернополя. Вона вміло та ефективно заохочує до спільної праці членів нашої організації. Вони віддано беруться за соціальну роботу. Наприклад, готують вареники. Це допомагає примножити кошти відділу.

Засідання нашого відділу є короткими, проте важливими. Ми прагнемо завершити їх конкретними висновками. Голова відділу вміє об'єднувати людей різних поколінь та поглядів, а ще залучати досвід попередників, а особливо Катерини Мицьо. Кожну зустріч ми починаємо з молитов, які надають нам духовну підтримку, а закінчуємо Гімном України. Однак, щоб мати гарний настрій і силу діяти, учасники завжди готують та їдять смачні страви. Так було і на засіданні 10 жовтня.

Про організацію

Організацію Оборони Чотирьох Свобід України в Америці було створено в 1946 році українськими патріотами. Метою організації була робота на користь визволення України від російського поневолення та відродження незалежної української держави, нагадання сприяти, щоби в Україні запанували громадські свободи, які є основою державного устрою в усіх цивілізованих самостійних державах світу: свобода слова і сумління, відсутність страху, подолання убогості.

42-й відділ ООЧСУ засновано в 1965 році. Вже понад 55 років він проводить

різноманітні громадські заходи з метою допомоги Україні.

Наш відділ влаштовує національні та розважальні події, багато уваги присвячує надаванню матеріальної допомоги. Ми намагаємось мобілізувати наших членів до активності, а художнім словом підтримувати національну гордість і свідомість. Також поширюємо інформацію про надання допомоги Україні.

Відділ очолювало багато осіб, а найдовше на посаді голови були Мирон Мицьо, Катерина Мицьо і Дмитро Трояновський.

Теперішня управа відділу працює від 2015 року. Відділ нараховує більше сімдесяти членів. Переважну більшість становить молоде покоління тих, хто прибув з України й Польщі. Їхня присутність є запорукою подальшої нашої активності.

***

Заохочуємо членів українських організацій, особливо із США та Канади, поділитися своїм досвідом роботи на благо України та українців у своїх країнах. «Наше слово» — це своєрідний тижневик. Він 65 років був, і надалі повинен бути, платформою для спілкування всіх українців, незалежно від того, де вони живуть і чим займаються. Схоже, останнім часом вплив тижневика на діаспору ослаб. Я можу помилятися. Тому мені цікаві погляди друзів з усього світу. Хто читає і передплачує «Наше слово», та як оцінює тижневик? Мені здається, що у скрутному фінансовому становищі, в якому зараз є тижневик (субсидії зменшуються, а витрати на видання зростають), відповідь на ці та подібні питання є дуже важливою й необхідною. Справді останнім часом було проведено опитування на тему тижневика. Анкету заповнило 120 осіб. Нехай наша жива дискусія буде доповненням, та розширенням зібраних редакцією матеріалів. У минулому тижневик переживав ще більшу турбулентність і виходив з неї переможцем. Я переконаний, що й поточні проблеми будуть вирішені. Все залежить від нашої, читачів, активності та підтримки.

Стефан ЛАШИН,
член 42-го відділу ООЧСУ
на Лонг-Айленді, США

ПОСМЕРТНІ ЗГАДКИ

2 листопада 2021 року упокоївся у Бозі

† МИХАЙЛО КІХ

Михайло Кіх народився у селі Вербиця (Томашівщина) у 1939 році. Довго не пожив у рідному селі. Вивезений з батьками та родиною під час акції «Вісла» у 1947 році. Опинився на Вармії у Браневському повіті, в селі Пйотровець. В ньому прожив аж до смерті.

Пан Михайло створив на північних землях сім'ю, виховав шестеро дітей, дочекався вісьмох онуків і одного правнука. Михайло Кіх прожив життя чесно, був благородним і відданим своїм близьким. Дбав про сім'ю, був добрим батьком. Вчив своїх дітей шанувати рідну землю і церкву, традиції та мову.

Він був зразком до наслідування для інших. Створив з жінкою Євгенією винятковий дім. Велику увагу приділяв відкритості свого дому, піклуючись про кожного гостя.

Завжди цікавився справами громади. Був членом різних організацій, а також головою села і також членом правління різних підприємств.

Усі його пам'ятають як людину відважну. Активно займався важливими справами в нашій громаді. Він був вірним парафіянином своєї церкви та сином свого народу. Ініціатива заснування товариства «Вербицька земля» була доказом цього.

Протягом довго часу був активним учасником поїздок до Вербиці. Він розповідав історії з життя села, біографії селян. Серцем й душею підтримував відновлення вербицького цвинтаря.

Попри похилий вік, Михайло Кіх виконував тяжку фізичну працю під час будівництва каплички на площі колишньої церкви у селі Вербиця. Носив важкі будівельні матеріали, незважаючи на своє здоров'я. Щедро підтримував духовно, матеріально та фінансово усі заходи, які відбувалися у рідному селі. Під час відновлення цвинтаря у Вербиці, яке тривало чотири роки, пан Михайло, не маючи вже сил та здоров'я брати участі в працях на місці, щодня цікавився тим, як просувається робота. У цьому допомагала йому дружина — пані Євгенія. Вона телефонувала на місце і переповідала йому інформацію.

Дорогий пане Михайле, прощаємось з Вами як з людиною великого розуму та доброго серця. Нехай Всевишній оселить Вас там, де Праведні спочивають...

Висловлюємо найщиріші співчуття сім'ї Покійного:

дружині Євгенії, дітям, онукам та усім рідним.

Товариство «Вербицька земля», друзі й приятелі Покійного

6 листопада 2021 року упокоївся у Бозі

† ЯРОСЛАВ ЯРМОЛА

Ярослав Ярмола народився в 1936 році у Вербиці на Томашівщині.

Тяжко повірити, скільки наглих, неочікуваних втрат зазнав він у своєму житті...

У 1941 році померли його дідо та батько. Лишився з мамою, бабусяю та з молодшим братом. Цю родину без батька застає акція «Вісла» у 1947 році. Вони опиняються у селі Гєдави Браневського повіту.

Панові Ярославу було тоді 11 років. Швидко взяв на себе обов'язки господаря у післявоєнні важкі роки. Люди згадували, що приходив до сусідів виклепати косу, бо ще не вмів цього сам зробити, адже був ще дитиною.

Пішов вчитися на бухгалтера, мати просила його однак, щоб покинув навчання та допоміг господарювати.

У 1961 році створив сім'ю з Анною. Через два роки, 14 липня 1963, його мати згинула від удару грому.

Дочекався однієї дочки, двох синів, сімох внуків. Але відійшла також нагло його жінка у 1992 році. Коли подумати — усе життя людина жила на самоті, тяжко працювала, боролася з хворобами внаслідок цієї праці...

Хочемо подякувати за те, яким гостинним, добрим, жертвним господарем, батьком, дідусем був пан Ярослав. Не здався долі, прожив життя гідно, справедливо, а церква, рідні землі, Україна були у нього найвищим добром.

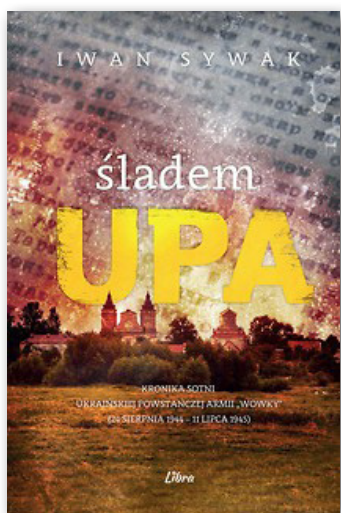
Від першого номера читав «Наше слово», завжди цікавився людьми, Вербицею. Підтримував усі заходи у Вербиці до кінця свого життя. Надавав фінансову допомогу при кожній нагоді. Був активним учасником поїздок до рідного села.

Тішився родиною, людьми, сусідами. Покійний нині Ярослав був зразком для своєї сім'ї, показуючи, як любити рідне, поважати свою мову та продовжувати традиції.

Висловлюємо найщиріші співчуття сім'ї Покійного.

Товариство «Вербицька земля»
та друзі й приятелі бл.п. Ярослава Ярмоли

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

Iwan Sywak, Mariusz Sawa. **Śladem UPA. Kronika sotni Ukraińskiej Powstańczej Armii «Wowky» (24 sierpnia 1944–11 lipca 1945).** Libra PL, Rzeszów, 2021 – 264 s.

Партизанські будні

Унікальність книги, редагованої істориком Маріушем Савою, полягає у тому, що як українські, так і польські передруки цієї хроніки сотні УПА «Вовки» характеризувалися політичною необ'єктивністю. Поляки наголошували на «злочинах» бандерівців, українці, своєю чергою, возвеличували партизанські подвиги УПА.

Якою, врешті-решт, є правда про трагічні події 40-х років на Холмщині? Текст дає відповідь на це питання.

Автор у вступному слові заявляє, що хоче ознайомити зі спогадами вояків УПА саме польського читача. Молоде покоління і поляків, і українців знає про те, що кожна партизанська війна з часом перетворюється на «брудну», коли насильство посилюється з обох сторін, а найбільше потерпає при цьому цивільне населення. Згадаймо, до прикладу, відомий американський фільм «Апокаліпсис сьогодні». Гортаючи сторінки редагованої Маріушем Савою книги, я маю перед очима кадри з цієї стрічки.

Щоби стати об'єктивним спостерігачем історії, варто придивитись до того,

як її представляють поляки. Минулого року у Польщі величаво відзначили 100-ті роковини Варшавської битви, що її історики назвали «Дивом над Віслою». В одному з варшавських торговельних центрів показали виставку державної агітації — закликів до національного відродження, боротьби з більшовиками 1920 року. На стендах зображені афіші із словами «Народе! Піднімайся на вирішальний бій із більшовицькою навалю!».

Серед тих закликів була і фраза тодішнього лідера польської держави, маршалка Юзефа Пілсудського, який уже після вирішальної битви неподалік столиці промовив: «Пишіть свою історію самі, бо коли за це візьмуться чужинці, вона вийде фальшивою».

Саме це згадалося мені, коли я почав читати мемуари Івана Сивака «Слідами УПА», які у перекладі та впорядкуванні Маріуша Сави надрукувало видавництво Libra PL.

Загін «Вовки» діяв як сотня та курінь із 1944 по 1947 у районі Холмщини та на Південному Підляшші — ідеться у редакційному вступі. Отож маємо справу із власною, не чужинцями писаною історією жахливих 40-х років на Закерзонні.

Для мене — людини, що пам'ятає антиукраїнську пропаганду у школі, ця публікація — свіжий подих об'єктивності. У дитинстві з однієї «історичної» книжки, яку ми вивчали у школі, я запам'ятав таку картину: сотенний, командир загону УПА, прокидається зі сну у своєму брудному, вогкому підземельному бункері, і, дихнувши самогонним перегаром, питається свого ад'ютанта: «Кого сьогодні будемо убивати?».

Нічого дивного, що після таких «уроків» історії моя подруга повернулася додому у сльозах і кинулася до свого тата з п'ястками та криком: «Ти убивця, бандит, я ненавиджу тебе!».

Маріуш Сава пояснює свій задум запропонувати полякам своєрідний літопис УПА так: «Книжка ця є спробою зрозуміти роль Української повстанської армії та українського націо-

налізму в історичній пам'яті поляків та українців. Потреба ця виникла передусім із того, що ця тема актуальна в часи російської агресії, коли в обох країнах руйнуються місця історичної пам'яті, коли ставиться наголос на болючій історії». Унікальність видання — у тому, що ані в Польщі, ані в Україні цю хроніку не публікували у повному обсязі.

Автором тексту є стрілець УПА Іван Сивак «Босфор». До повстанців він прийшов у серпні 1944 року. А літопис охоплює події з 24 серпня 1944-го по 11 липня 1945-го. Бойовий шлях сотні «Вовки» пролягає землями нинішніх Грубешівського і Томашівського (Томашів-Люблінський) повітів, а також околицями міста Угринова, яке у 1951 році включили до складу УРСР.

Що ж саме про партизанські будні ми довідуємося з хроніки «Вовків»?

«24 серпня 1944 року, четвер. Командир „Черник“ проводить перевірку стрільців, одних залишає при собі, інших посилає до СБ (Служба Безпеки ОУН), загін передає командир „Карпові“. Після зборів наводимо лад докруги себе: один пришиває гудзики, ще хтось заряджає набой, інший чистить зброю. Табір сідає вечеряти.

27 серпня 1944 року, неділя. Святковий настрій нагадає кожному, що він втратив лік часу — адже сьогодні неділя, тобто свято.

Командир „Карпо“ поїхав до найближчого села у різних справах, він привозить чисту білизну та багато цікавих вістей про бої УПА з Винищувальними батальйонами на території всієї України (це загони, утворені НКВС для знищення українського підпілля). Ми швидко передягаємось у чисте вбрання і з презирством викидаємо брудний одяг, на якому залишили криваві сліди наші „друзі-партизани“ — воші».

Так партизанські будні переплітаються з воєнними подвигами.

Населення Богородиці було гостиннішим за мешканців села Теремінь, а за національним показником вони посідають перше місце у Холмщині та на-

віть усієї Галичини. Із цього населеного пункту ніхто не доєднався до лав Червоної армії. Жоден селянин не пішов служити ворогові.

«Молодші зараз в рядах УПА, літні — у своїх хатах борються за вільну Україну», — ідеться у дописі за 24 жовтня.

Стрільці УПА — це прості селянські сини із родин цього регіону. Вони воювали за Україну, однак залишалися звичайними молодиками. У літописі «Вовків» читаємо: «О шостій годині після обіду заходимо до села. Зустрічаємо прекрасних молодих дівчат. Вони лаштують нам вечерю. Хлопці жартують із ними. Деякі з них уже були знайомі раніше, і, користуючись нагодою, вони відходять убик і шепочуться».

Останній допис хроніки датується 11 липня 1945 року. Сотня збирається проводити церковні вчистості. «Політвиховник „Осип“ та писар „Новина“ готують реферати, стрільці зі східних регіонів України, „Діброва“ та „Андрюша“, будуть говорити про життя в СРСР. День проходить дуже весело. Такі останні слова холмсько-підляського літопису сотні «Вовки».

Другу половину книжки займає післямова, у якій читач дізнається про історичні подробиці того періоду та контекст створення сотні. Головним ворогом УПА тоді була польська Громадянська міліція (МО), що нападла на місцевих українських мешканців. Ще одне питання — переселення представників громади: спочатку до УРСР, а потім, у 1947 році, на північні та західні землі Польщі. Варто згадати і про те, що УПА, аби не дати польським поселенцям зайняти опустілі українські села, палила збіжжя та садиби.

Є у книзі і розділ про співпрацю з поляками — задля боротьби з комуністичною владою. Автор видання зауважує, що і Польща, й Україна будують власну історичну політику. На його думку, для взаємного пізнання важливі спільні мандри слідами сотні УПА «Вовки». ■

Орест ЛОПАТА

ПОСМЕРТНІ ЗГАДКИ

26 жовтня 2021 року відійшла у вічність

бл.п. АННА ФЕРЧАК

Анна Ферчак народилася 10 листопада 1933 року в селі Ветлина Ліського повіту в родині Марії та Василя Лопухів. Виростала в домі, наповненому духом патріотизму та любові до рідного.

Як більшість українських родин, виселена в 1947 році з батьківських земель. Потрапила в село Кретоміно поблизу Кошаліна. Тут почала будувати своє життя. Ще дуже молодою дівчиною працювала та одночасно навчалася.

В 1955 році вийшла заміж за Дмитра Ферчака. У подружньої пари народилося двоє дітей — Ірина та Андрій.

Пані Анна була дуже працелюбною. Понад сорок років вона працювала бухгалтеркою, була нагороджена високими державними нагородами та відзнаками. Серед них — Золотий Хрест Заслуги, Кавалерський Хрест Заслуги та інші.

Громадська робота не була їй байдужою. Багато років вона вела бухгалтерію в Українському суспільно-культурному товаристві.

Дуже любила співати, тому хотіла своєю любов'ю до співу ділитися з іншими. Разом з чоловіком співала в хорі «Потік».

Передусім була відданою дружиною, мамою, бабунею, прабабунею.

Діти та внуки будуть їй завжди вдячні за добре серце та мудрість!

За те, що вчила нас любові до Бога, народу та людей! Рідні дякують за те, що вміла родинний дім наповнити радістю, цінними, розумними розмовами та добрим духом.

Залишаються в жалобі та смутку чоловік Дмитро, діти: Ірина та Андрій, онуки: Анна, Соня, Михайло, Матвій, Борис, Миколай та правнуки: Марійка та Івась, зять Казимир та брат Славко.

Будуть за Тобою сумувати чудові ветлинські полонини!

Хай кошалінська земля буде Тобі пухом.

Вічна їй пам'ять!

Родина

21 жовтня 2021 у Любліні на 103-му році життя відійшла до Всевишнього

св. п. ІРЕНА МАТВІЙЧИНА

дочка Стефанії (з дому Мудра) і о. Віктора Жука.

Народилася вона 22 лютого 1919 року в Улицьку-Середкевичах. Дитинство і молодість провела в улюбленому Жужелі (тепер Жужеляни) під Белзом. Закінчила Інститут для дівчат в Перемишлі, а після матури — дворічну економічну школу у Львові та розширений курс книговодства у Любліні. Під час окупації була вчителькою в середній торговельній школі в Белзі. У 1948-1949 роках разом із чоловіком Іллею 13 місяців перебувала у слідчих арештах на Кошиковій і Раковецькій у Варшаві та «на Замку» в Любліні. Була інструкторкою з вишивання в кооперативі «Дружба», який діяв у Любліні при Українському суспільно-культурному товаристві, а пізніше — головою жіночої секції в люблінському гуртку УСКТ.

Неодноразово довела свою національну і релігійну свідомість. Для членів українського підпілля безкорисно домовилася із ксьондзом Антонієм Канею в Белзі про кілька десятків латинських метрик народження. У своєму помешканні приймала багато відомих людей, зокрема Анну-Марію Баран з братом о. Сергієм Ковчом (діти блаженного о. Омеляна Ковча), Галину Сенишин (дочку генерала Всеволода Змієнка), о. Мирослава Ріпецького, інших священників та їхні родини, Наталію де Брилькін (дочку прем'єра УНР Пилипа Пилипчука), проф. Михайла Марунчака (активного діяча з Канади і голову Світової ліги українських політичних в'язнів). Помешкання Ірени також завжди було відкрите для українських студентів.

Долучалася до життя греко-католицької спільноти Любліна. Доглядала за місцевими могилами українців, зокрема о. Андрія Пеленського (заслуженого діяча Стрийщини, батька посла Зиновія Пеленського), Гліба Саліковського (в'язня німецької тюрми «на Замку», сина міністра внутрішніх справ УНР та відомого публіциста Олександра Саліковського), колишніх членів люблінського гуртка УСКТ. Добивалася встановлення нагробних плит із написами на вольських могилах генералів Марка Безручка і Всеволода Змієнка. Підтримувала зв'язок із товаришками з перемиського Інституту, яких доля розкидала по всьому світу. Минулого року померла у Львові остання з них — Ірина Б'єнко-Шуль, бранка Равенсбрюку.

Похоронні відправи провели парох о. мітрат Стефан Батрух, ректор семінарії о. мітрат Богдан Панчак, о. Ярослав Стороняк і диякон Петро Сивицький. Співали — люблінські семінаристи. Всім їм та тим, хто був у цей сумний час хоча би думками і молитвою з покійною і з нами, ми дуже вдячні. До побачення, Найдорожча Мамо. Вічна їй пам'ять!

Син Роман з дружиною Данутою

це Жаліе!

Ми потрібні вам,
а ви потрібні нам!

Дорогі читачі газети! У зв'язку зі зменшенням дотації від уряду в нас непростий час, тому звертаємось до вас. Потребуємо вашої підтримки.

Як допомогти «Нашому слову»:

Зробити передплату нашої газети собі (якщо ви цього ще не зробили), друзям, знайомим.

В питаннях передплати звертайтеся на мейл biuro@nasze-slowo.pl та за телефоном: (22) 677-88-10

Дати рекламу в «Наше слово», замовити рекламну статтю про вас чи ваш бізнес, дати оголошення – привітати рідних і близьких. Про розцінки можете дізнатися на нашому сайті або за вказаним вище телефоном чи мейлом

Підтримати нас, перерахувавши кошти на пресфонд видання: 47 1160 2202 0000 0000 5515 6292 (в заголовку переказу впишіть: на пресфонд НС)

Читати нас на www.nasze-slowo.pl та вподобати нашу сторінку в фейсбуці: fb.com/nasze.slowo.

Редакція «Нашого слова»

ДО УВАГИ БАТЬКІВ!

Надсилайте нам фотографії ваших дітей, які народилися в 2021 році. Для того, щоб вони з'явилися у святковому номері нашої газети, чекаємо на знімки до 20 грудня на електронну адресу редакції: redakcja@nasze-slowo.pl.

Просимо зазначати ім'я, прізвище, вагу, зріст, а також місцевість – бажано українською мовою. Чекайте відповіді на свій лист. Якщо відповіді немає, значить, редакція не отримала фото. В такому разі просимо надіслати мейл ще раз або телефонувати нам: +48 (22) 677-88-10.

Редакція «Наше слово»

З нагоди 10-ліття хору «Оберіг» гурток ОУП у М'ястку приготував ювілейний диск з українськими, серед них лемківськими народними піснями, а також оригінальними творами, зокрема піснею «Мати наша сива горлиця» у чудовому виконанні диригентки хору Ірини Ренгач.

Запрошуємо усіх придбати цей дуже важливий для нас диск, якому присвятили дуже багато часу, серця та праці, – за 20 злотих (у формі пожертви, що покриває витрати на його видання, для гуртка ОУП у М'ястку).

У разі зацікавлення надсилайте замовлення на електронну пошту kontakt@zuwr-miastko.pl, або приватним повідомленням на фейсбук-сторінку Centrum Kultury Ukraińskiej Miastko / Центр Української Культури М'ястко, або дзвоніть на номер 781-069-025. Також там відповімо на всі ваші питання.

Гурток Об'єднання українців у Польщі у М'ястку

Передплата «Нашого слова» на IV квартал 2021 року

ПОЛЬЩА

Кількість примірників	Ціна одного примірника в передплаті	Квартал	Пів року	Рік
ЗВЧАЙНА ПОШТА (PRZESYŁKA EKONOMICZNA)				
1 примірник	5,00 зл + поштові оплати	104,00 зл	208,00 зл	416,00 зл
3 примірники і більше (ціна одного примірника)	5,00 зл без поштових оплат	65,00 зл	130,00 зл	260,00 зл
АВІАПОШТА (PRZESYŁKA PRIORYTETOWA)				
1 примірник	5,00 зл + поштові оплати	118,00 зл	236,00 зл	472,00 зл
10 примірників і більше (ціна одного примірника)	5,00 зл без поштових оплат	65,00 зл	130,00 зл	260,00 зл

Наше Слово

Adres: Redakcja "Nasze Słowo", ul. Kościeliska 7, 03-614 Warszawa, tel.: prenumerata i reklama – tel./fax 22 677-88-10, redaktor naczelny – 22 677-88-11, sekretarz redakcji – 22 677-84-46, redakcja – 22 677-84-45.

E-mail: redakcja@nasze-slowo.pl, prenumerata@nasze-slowo.pl, ogloszenia@nasze-slowo.pl

Internet: www.nasze-slowo.pl

Kolegium Redakcyjne: Khrystyna Zanyk, Piotr Tyma, Paweł Łoza, Tetiana Daniuchenko, Anastazja Krawczuk, Daryna Popil.

Zespół redakcyjny: redaktor naczelny – Khrystyna Zanyk, zastępca redaktora naczelnego – Paweł Łoza, sekretarz – Tetiana Daniuchenko, redaktorzy – Igor Szczurba (Warszawa), Anna Winnicka (Koszalin), Grzegorz Spodarek (Kętrzyn), Katarzyna Komar-Macyńska (Przemyśl), redaktor stylistyczny – Olga Rusina, redaktor techniczny – Olga Michaluk, prenumerata, reklama – Lesia Korostawycz.

Współpracownicy: Anastazja Krawczuk (Warszawa), Stefan Migus (Olsztyn), Piotr Andrusieczko (Kijów), Bogdan Tchórz (Górowo Iławeckie), Ludmiła Łabowicz (Białystok), Oksana Kulczewicz (Legnica), Jerzy Gawryluk (Bielsk Podlaski), Olena Humeniuk (Kijów), Adam Wiewiórka (Legnica), Daryna Popil (Warszawa), Oleksandra Iwanuk (Warszawa), Zhanna Kuznietsova (Kijów), Ivanna Kyliushyk (Warszawa), Svitlana Melnyk (Kraków), Ivan Kysloshchuk (Lublin), Władysław Graban (Krynica Zdrój), Piotr Wirchniański (Gładyszów).

Wydawca: Związek Ukraińców w Polsce, ul. Kościeliska 7 03-614 Warszawa, tel.: 22 679-96-77 (sekretariat), 22 677-88-06 (sekretarz Zarządu Głównego),

E-mail: zuwr@post.pl, sekretariat@ukraina.com.pl,

Internet: <http://ukraincy.org.pl>, <http://www.oup.ukraina.com.pl>

Fotoskład: Redakcja „Nasze Słowo”

Druk: Drukarnia „Efekt”. Nakład 2500 egz.

Pismo dofinansowano ze środków dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji Związek Ukraińców w Polsce, ul. Kościeliska 7, 03-614 Warszawa

Konto bankowe dla wpłat w PLN:

47 1160 2202 0000 0000 5515 6292

Konto bankowe dla wpłat w EURO, CAD:

IBAN: PL47 1160 2202 0000 0000 5515 6292

BIC/S.W.I.F.T.: BIGBPLPWXXX

Bank Millennium S.A., ul. S. Żaryna 2a, 02-593 Warszawa

Konto bankowe dla wpłat tylko w USD:

IBAN: PL20 1160 2202 0000 0000 5515 6196

BIC/S.W.I.F.T.: BIGBPLPWXXX

Bank Millennium S.A., ul. S. Żaryna 2a, 02-593 Warszawa

Poglądy autorów publikacji nie zawsze są zbieżne z poglądami redakcji.

Za wiarygodność faktów odpowiadają autorzy.

Redakcja nie zwraca tekstów nie zamówionych oraz zastrzega sobie prawo ich redagowania, skracania i zmiany tytułów. Koresponduje z czytelnikami tylko na łamach tygodnika.

Rozpowszechnianie materiałów z „Naszego Słowa” wyłącznie za zgodą redakcji.

Za treść ogłoszeń i reklam redakcja nie ponosi odpowiedzialności.

„Nasze Słowo” dostępne jest w oddziałach Poczty Polskiej, w kioskach RUCH-u, w wybranych EMPIK-ach oraz w wydaniu internetowym www.eprasa.pl/news/nasze-slowo.

Prenumerata realizowana przez RUCH S.A.:

Zamówienia na prenumeratę można składać bezpośrednio na stronie www.prenumerata.ruch.com.pl

Ewentualne pytania prosimy kierować na adres e-mail: prenumerata@ruch.com.pl lub kontaktując się z Centrum Obsługi Klienta „RUCH” pod numerami: 22 693 70 00 lub 801 800 803 – czynne w dni robocze w godzinach 7⁰⁰ – 17⁰⁰.

